

HOOFSTUK II

FASCISME IN SUID-AFRIKA GEDURENDE DIE FASCISTIESE ERA, 1922-1945

*"Hitler's Mein Kampf shows the way to greatness - the path of South Africa. Hitler gave the Germans a calling. He gave them a fanaticism which causes them to stand back to no one. We must follow his example because only by such holy fanaticism can the Afrikaner nation achieve its calling."*¹

- Ds. J.D. Vorster, 15 September 1940

1. Die ontstaan van die fascisme in Suid-Afrika

Die Westerse beskawing het na 1918 deur 'n fase van ontnugtering, pessimisme, sosio-ekonomiese verval en politieke onsekerheid gegaan. Dit het die weg vir die vestiging van die fascisme as 'n nuwe ideologiese struktuur wat belooft om hierdie probleme op te los, gebaan. Sedert 1922 tot 1945 was die fascisme 'n belangrike mag binne die Europese politiek en gevolglik staan die tydperk tussen die twee wêreldoorloë dan ook bekend as die Era van die Fascisme. Mussolini se Italiaanse Fascisme het as voorbeeld en inspirasie vir verskeie ander lande gedien, en mimetiese fascistiese groepe het gedurende die twintigerjare in onder meer Frankryk, Brittanje, Swede en Roemenië ontstaan. Sedert die begin van die dertigerjare het Hitler se suksesvolle Nasionaal-Sosialistiese beweging in Duitsland egter die belangrikste rolmodel vir Europese groepe geword.² Suid-Afrika, as 'n uithoek van die Westerse beskawing, het in hierdie tydperk soortgelyke sosio-ekonomiese probleme en politieke onsekerheid beleef en die voorbeeld van die Europese fascisme het gevolglik ook hier ingang gevind.

Daar kan waarskynlik aangeneem word dat die Unie van Suid-Afrika, as 'n onderdeel van die Britse Ryk, ook deur Britse fascistiese bewegings beïnvloed is. Die eerste verwysing na 'n fascistiese beweging in Suid-Afrika is dan ook in 1925 toe die Britse Fascisti hul verskyning hier gemaak het.³ Min is verder oor hierdie groep bekend, alhoewel dit waarskynlik verband gehou het met 'n gelyknamige beweging in Brittanje. Die British Fascisti (later die British Fascists) is in Mei 1923 in Brittanje deur Rotha Lintorn-Orman gestig met lord Garvagh, en na Januarie 1924, brigadier-generaal R.B.D. Blakeney, as president. Alhoewel die Italiaanse Fascisme as bron van inspirasie deur die stigters erken is, was dit aanvanklik bloot 'n anti-kommunistiese beweging wat eers teen die dertigerjare 'n meer openlik fascistiese program gevolg het. Byeenkomste is versier met die Union Jack, lede het die Fascistiese saluut gegee en in 1927 is die blou hemp as amptelike uniform aanvaar. In 1924 het militante elemente weggebreek om die meer openlik fascistiese National Fascisti te vorm. Hierdie splintergroep het die Italiaanse swart hemp as uniform gekies en ook van Fascistiese mites en simbole, waaronder die byl en *fascies*, gebruik gemaak. Nie een van die twee bewegings het egter 'n groot invloed op die publiek gehad nie en min mense was van hul bestaan

¹ W.H. Vatcher, *White laager*, p. 63.

² R. Griffin, *The nature of fascism*, pp. 216-218; J. Kriegler (ed.), *The Oxford companion to politics of the world*, p. 294; H.R. Trevor-Roper, *The phenomenon of fascism*, in S.J. Woolf (ed.), *European fascism*, p. 18.

³ Anon., *Nemesis in South Africa*, *Wiener Library Bulletin* 14(2), 1960, p. 23.

bewus. Die British Fascists het gedurende die twintigerjare 'n paar duisend lede gehad waarvan slegs 300 in 1934 oor was. Die National Fascisti se ledetal was selfs meer beperk.⁴

Teen 1932 het bogenoemde twee bewegings heelwat van hul lede en ondersteuning aan die nuut gestigte *British Union of Fascists* (BUF) verloor. Dit is egter onbekend watter invloed die BUF, wat deur Sir Oswald Mosley op die voorbeeld van die Duitse model gestig is en as Brittanje se bekendste fascistiese beweging beskou word, in hierdie tyd op Suid-Afrika gehad het. Die beweging se impak in Engeland self het buitendien teen die laat dertigerjare begin afneem en met die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog is baie van die leiers geïntemeer en die beweging se aktiwiteite beperk.⁵

Afgesien van bogenoemde was dit egter die Duitse variasie van die fascisme wat, soos ook in verskeie ander Europese lande, 'n belangrike rol in Suid-Afrika gespeel en die fascisme hier gevestig het. Dit het gebeur nie net omdat Hitler die Fascisme en Mussolini se invloed gedurende die dertigerjare begin oorskadu het nie, maar ook omdat Duitsland se geskiedenis van betrekkinge met die negentiende-eeuse Boererepublieke, die Afrikaner se etniese en taalkundige verwantskap aan die Duitser en die bestaan van 'n gevestigde Duitse gemeenskap in Suid-Afrika, die potensiaal vir Nazi-involed alhier verhoog het.⁶

2. Suid-Afrika en die Nasionaal-Sosialisme

a. Die Duitsers in Suid-Afrika

Duitsland se belangstelling in suidelike Afrika dateer terug tot die sewentigerjare van die negentiende eeu toe raadgewers die Duitse kanselier, Otto von Bismarck, in 'n verslag op die moontlikhede vir die Duitse Ryk gewys het indien 'n Duitse protektoraat oor Transvaal uitgeroep sou word. Gelyktydig hiermee het die presidente van die ZAR en Oranje Vrystaat in hul pogings om 'n nie-Britse hawe vir betrekkinge met die buiteland te vind, die Duitsers in Delagoabaai geïnteresseerd probeer maak. Ekonomiese en strategiese redes het Duitsland se belangstelling in die subkontinent verhoog en in 1884 is die huidige Namibië geannekseer. Die bedreiging van 'n Duitse invloedssfeer in suidelike Afrika en die Duitse belangstelling in St. Luciabaai was belangrike faktore in die omsingelingsbeleid wat Brittanje jeens die Boererepublieke gevolg het. Tydens die mislukte Jameson-inval van 1896 het die meeste Duitse uitlanders agter president Kruger gestaan terwyl keiser Wilhelm II 'n telegram van gelukwensing en ondersteuning aan die ZAR-regering gestuur het. Hierdie gebeure sou 'n bydrae lewer om Duits-Afrikaner simpatieë teen 'n gemeenskaplike Britse vyand te verstewig en verklaar die Nasionale Afrikaner se latere pro-Duitse houding gedurende die twee wêreldoorloë. Ook gedurende die Anglo-Boereoorlog was Duitsland die twee Boererepublieke simpatiek gesind, alhoewel die ingewikkelde internasionale diplomاسie van die tyd die direkte ingryping van die keiser verhoed het.

⁴ Sien R. Benewick, *The Fascist movement in Britain*, pp. 27-32, 36-38.

⁵ Sien C. Ó'Maoláin, *The radical right*, p. 322; R. Benewick, *The Fascist movement in Britain*, pp. 264, 294.

⁶ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 5, 71.

Tydens die eerste paar dekades van die twintigste eeu het Duitsland in 'n belangrike handelsvennoot van die Unie ontwikkel.⁷ Duitsland se belangstelling in Suid-Afrika, alhoewel dit al dikwels in terme van die etniese verwantskap tussen die Afrikaner en Duitser verklaar is, het derhalwe hoofsaaklik rondom subjektiewe ekonomiese redes gesentreer. Gedurende die dertigerjare is 'n ideologiese komponent hierby gevoeg wat spesifiek op die Duitse gemeenskap in die land gemik was.

Die eerste Duitse immigrante na Suid-Afrika het gedurende die sewentiende en agtiende eeue as individue in diens van die VOC na die Kaap gekom. Hulle het gou hul Duitse identiteit verloor en in die nuwe Afrikaanse volk wat in hierdie tyd ontstaan het, opgegaan. Gedurende die negentiende eeu het talle Duitsers in groeps- en familieverband na Suid-Afrika geïmmigreer en hulle veral in die Kaap en Natal gevestig en ook verskeie Duitse sendingstasies tot stand gebring. Binne hierdie groepsnedersettings het hulle die Duitse kulturele identiteit behou deur hul eie skole en kerke te stig. In die twintigste eeu het verdere immigrasie vanuit die geïndustrialiseerde en verstedelike wêreld plaasgevind, sodat ook 'n stedelike Duitse gemeenskap ontstaan het waarvan sommige lede hulle Duitse burgerskap behou en andere Duitssprekende Suid-Afrikaners geword het. Na die Nasionaal-Sosialistiese oorwinning in Duitsland in 1933 het hierdie Duitse nedersettings en sendingstasies in fokuspeunte vir die aktiwiteite van die NSDAP se buitelandse afdeling, die *Auslandsorganisation* (AO), verander.⁸

b. Die ontstaan van die Nazi-beweging in Suid-Afrika

Alhoewel ledewerwing vir die NSDAP in die destydse Suidwes-Afrika reeds sedert 1928 plaasgevind het, sou dit 'n paar jaar langer vat vir organisatoriese strukture van die party om in Suid-Afrika tot stand te kom.⁹ Die eerste spore van die NSDAP in die Unie het in November 1931 in Oos-Londen te voorskyn gekom, maar dit sou vanaf Kaapstad wees dat 'n onsistematiese uitbreiding van die beweging aanvang geneem het. Prof. Hermann Bohle, 'n dosent in elektriese ingenieurswese aan die Engelstalige Universiteit van Kaapstad (UCT), was die eerste *Landesgruppenleiter* van die NSDAP in Suid-Afrika. Hy was ook die stigter van die Deutsche Verein en dit was juis tydens 'n lesing oor die kommunisme en die Hitler-beweging voor hierdie groep in Mei 1932 dat wrywing met die Joodse lede ontstaan het. Tydens 'n byeenkoms in die Royal Hotel kort daarna stig hy dan 'n *Ortsgruppe* van die NSDAP in Kaapstad. Aan die einde van 1934 verlaat Bohle Suid-Afrika om gesondheidsredes en neem tydelik die leiding van die Deutsch-Südafrikanischen Gesellschaft in Berlyn oor. Later sou hy in 'n belangrike raadgevende posisie oor Suid-Afrikaanse aangeleenthede vir die NSDAP in Berlyn werk. Ook Hellmut Kirchner, die tesourier van die Nazi *Landesgruppe* in die Unie vanaf 1935 tot 1939, keer na Duitsland terug waar hy sekretaris van die Deutsch-Südafrikanischen Gesellschaft onder Bohle word. Na Bohle se vertrek neem die Duitse konsul in Kaapstad, Bruno Stiller, die leiding

⁷ Sien P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 71-72; A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, gepubliseerde D.Phil.-proefskrif, Universiteit van Bielefeld, 1988, pp. 38-40, 43.

⁸ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 70-71; F.A. Van Jaarsveld, Die Duitse feesjaar in suidelike Afrika 1992, in SAVK, *Die kultuurhistoriese bydrae van die Duitssprekendes in Suid-Afrika*, pp. 6-8.

⁹ Sien P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 16-17.

van die *Landesgruppe* oor. Sy opswepende en propagandistiese aktiwiteite het hom gou ongewild in die Unie gemaak en ter wille van diplomatieke immuniteit is hy vanaf 1934 tot 1939 as kanselier in die Duitse Gesantskap in Pretoria aangestel.¹⁰

Die NSDAP *Landesgruppe* in Suid-Afrika is organisatories verdeel in 'n *Kreisleitung* in Transvaal met die AEG-verteenwoordiger, Oswald Kroenert, as *Kreisleiter*. Hieronder het vyf *Ortsgruppen* in Kaapstad, Johannesburg, Oos-Londen, Pretoria en Durban geval, asook 'n aantal *Stützpunkte* in Port Elizabeth, Bloemfontein, Philippi en Tzaneen. Afgesien van ekonomiese en handelsaangeleenthede, was daar ook afdelings binne die *Landesgruppe* vir die Winterhilfswerk, die pers, radio en film, die Hafendienst en kulturele aangeleenthede. Die party se aktiwiteite in die Unie is grootliks vanuit fondse wat deur die Winterhilfswerk ingesamel is, gefinansier. Aktiwiteite is hoofsaaklik gerig op die verspreiding van die Nazi-ideologie onder die Duitsers in die Unie. Daar is gepoog om deur middel van indoktrinering die aktiwiteite van alle Duitse burgers in die land, maar ook Duitse Suid-Afrikanners, met dié van die Derde Ryk te koördineer om sodoende ook die buitelandse Duitsers binne die 'ware volksgemeenskap' terug te bring.¹¹

Die beheer en koördinerende van alle party-aktiwiteite oorsees en dus ook dié van die *Landesgruppe* in Suid-Afrika, was die verantwoordelikheid van die AO van die NSDAP. Ernst Wilhelm Bohle, die seun van Hermann Bohle, is in 1933 amptelik deur Hitler as *Gauleiter* van die AO aangestel. Alhoewel hy in 1903 in Engeland gebore is, het hy in Suid-Afrika grootgeword. In 1920 het hy op sestienjarige ouderdom vir die eerste keer na Duitsland vertrek waar hy later as kommersiële klerk gewerk het. Hy het gevolglik 'n groot belangstelling in die Unie en dié se Nazifikasie gehad.¹²

Die AO het die Duitsers in die buiteland ingedeel in die *Volksdeutschen* wat burgers van hul onderskeie lande geword het, en die *Auslandsdeutschen* of *Reichsdeutschen* wat steeds burgers van die Derde Ryk was.¹³ Volgens Ernst Bohle was die Nasionaal-Sosialisme die wêreldbeskouing en politieke oortuiging van alle *Reichsdeutschen* en gevolglik het die Nazi-beweging en die Ryk die reg gehad om hul burgers in die buiteland hierin op te voed: "Die Auslandsorganisation der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei ist im engeren Sinne die zusammenfassung aller Bürger des Deutsches Reiches im Auslande, die mitglieder der NSDAP sind. Da die Nationalsozialistische Partei im neuen Reich das alleinige Recht besitzt, das ganze Volk weltanschaulich und politisch auszurichten, ist die Auslandsorganisation logischer weise zur führung aller Reichsdeutschen im Auslande bestimmt."¹⁴ Ten spyte van ontkenning deur Bohle dat die AO

¹⁰ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 17-18, 73, 82; A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, pp. 65-66; O. Von Strahl, *Seven years as a Nazi consul*, pp. 126-127.

¹¹ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, p. 18; A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, p. 67.

¹² P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 18, 73; O. Von Strahl, *Seven years as a Nazi consul*, pp. 81, 83.

¹³ E.W. Bohle, *Der Auslandsdeutsche ein wertvolles Bindeglied zwischen dem Reich und den anderen Völkern der Erde*, in *Verband Deutscher Vereine im Ausland, Wir Deutsche in der Welt*, p. 10.

¹⁴ E.W. Bohle, *Der Auslandsdeutsche ...*, in *Verband Deutscher Vereine im Ausland, Wir Deutsche in der Welt*, p. 9. sien ook p. 11. Vrye vertaling: Die buitelandse afdeling van die NSDAP is in 'n sin die sameflansing van alle Duitse burgers in die buiteland wat lede van die NSDAP is. Waar die NSDAP in die nuwe Ryk die alleenreg besit om die ganse volk filosofies en polities te onderrig, is die AO logieserwyse vir die leiding van alle Duitse burgers in die buiteland bestem.

nie die plig gehad het om die *Volksdeutschen* te organiseer nie en ook nie inmenging in die binnelandse sake van vreemde state geduld het nie, het verskeie verteenwoordigers van die AO tog by plaaslike aangeleenthede betrokke geraak en selfs met opposisiepartye en ondergrondse opruiende aksies meegewerk.¹⁵ Alhoewel Nazi-aktiwiteite in Suid-Afrika hoofsaaklik op die skep van 'n magsbasis onder Duitssprekende Unieburgers en die Duitsers in die land gerig is, is spioenasie en die bevordering van die Nazi-saak onder Nasionaliste en ander nie-Duitsers, nie buite rekening gelaat nie.¹⁶

c. Nazi-aktiwiteite in die Unie

i. Die Duitse gemeenskap

Hermann Bohle se organisasie was slegs die punt van 'n ondergrondse netwerk wat baie van die organisasies wat in Duitsland met die NSDAP geassosieer is, waaronder ook die SA en SS, omsluit het. Dit het beteken dat die Duitse gemeenskap feitlik op elke vlak deur middel van frontorganisasies en hul eie koerante, skole en kerke geïndoktrineer is.¹⁷ 'n Aantal onderwysers onder die leiding van Hellmut Kirchner, het tot die Nationalsozialistische Lehrerbund (NSLB) behoort, wat gereeld konferensies gehou het en verslae aan die buitelandse afdeling van die NSLB in Berlyn gestuur het. Teen Maart 1939 het net vyftien aktiewe lede van ten minste agt verskillende skole en sentra regdeur die land, aan hierdie elite groepie behoort wat dit op hulself geneem het om die Duitse jeug volgens Nasionaal-Sosialistiese beginsels op te voed. Die jeug self is ook georganiseer en verskeie Nazi-jeugbyeenkomste is gedurende die dertigerjare in Transvaal en die Kaap gehou. Tydens hierdie byeenkomste het 'n aantal oud-Germaanse rites en gebruike waaronder die vuurkultus, die sonnewenderite en Wodanisme, wat die aanbidding van die oud-Germaanse oppergod Wodan (Odin) behels het, te voorskyn gekom. Bruno Stiller was na bewering grootliks verantwoordelik vir die invoer van hierdie Nazi-gebruike en die aanbidding van Wodan in Suid-Afrika.¹⁸

Professionele groepe soos die Lehrerbund, het onder die Verband Deutsche Berufsgruppen geval wat weer op sy beurt 'n tak van die Deutsche Arbeitsfront (DAF) was. Duitse werkers is aangemoedig om by die DAF aan te sluit om wrywing tussen die klasse en arbeidsgeskille te voorkom, maar vir die NSDAP het dit 'n belangriker onderliggende funksie verrig. Elke tak van die DAF is gelei deur 'n leier of 'n aangewysde verteenwoordiger van die Nazi-tak in die gebied. Alle lede van die DAF het onder die dissiplinêre beheer van 'n aangewysde NSDAP-lid geval wat weer direk onder die senior verteenwoordiger van die AO gedien het. Die party het hierdeur beheer oor 'n groter aantal Duitsers verkry as wat andersins deur gewone partystrukture moontlik sou wees, aangesien Duitsers wat nie in

¹⁵ Sien E.W. Bohle, *Der Auslandsdeutsche ...*, in Verband Deutscher Vereine im Ausland, *Wir Deutsche in der Welt*, pp. 10-11; O. Von Strahl, *Seven years as a Nazi consul*, pp. 86, 87-88.

¹⁶ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 18, 73.

¹⁷ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 18, 74, 76.

¹⁸ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, p. 76; A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, p. 66; O. Von Strahl, *Seven years as a Nazi consul*, pp. 125-126, 127.

die politiek geïnteresseerd was nie, op hierdie manier gedwing is om by minder openlike Nazi-groepe aan te sluit.¹⁹

Nazi-propaganda het die Duitse gemeenskappe in die platteland dikwels deur middel van die kerk bereik. Volgens die destydse Duitse konsul in Durban, Otto Von Strahl, het enkele van die Duitse sendelinge in Natal hulle met die politiek bemoei en was die leier van die Nazi *Ortsgruppe* in Durban byvoorbeeld 'n sendeling wat in Port Shepstone gewoon het. Die Duitsers in die platteland het een of twee keer per jaar bymekaar gekom om hul sogenaamde 'Duitse dae' te vier. Hierdie byeenkomste is mettertyd heeltemal vernazifiseer en behalwe vir toesprake wat Nazi-Duitsland en Hitler verheerlik het, is groot hoeveelhede gedrukte propaganda uitgedeel. Kontak met die gebeure in Duitsland is ook behou deur middel van die aantal Duitse besoekers wat as amptelike redenaars van die Derde Ryk (*Reichsredner*) deur die land getoer en lesings oor 'die wonderwerk in die Heimat' gehou het.²⁰

Die Nazi's in Suid-Afrika het aanvanklik probleme ondervind met die skep van 'n eie spreekbuis vir propagandadoeleindes, omdat hulle nie finansieël met die meer gevestigde Duitse koerante, die *Deutsche-Afrika-Post* in Johannesburg en die *Deutsch-Afrikaner* in Pretoria, kon meeding nie. Die *Deutsch-Afrikaner* het egter gou onder die Nazi's se beheer gekom en teen 1934 was dit die amptelike lyfblad van die NSDAP in die Unie. Die redakteur, Wilhelm Stark, was as agent van die AO die Duitse Gesantskap in Pretoria behulpsaam en het gereeld oor die aktiwiteite van die Duitsers in Suid-Afrika aan Berlyn gerapporteer. Die koerant het Nazi-aktiwiteite in die Unie gedek en gereeld foto's van Duitse persoonlikhede en gebeure ontvang, wat hulle verplig was om te publiseer en verder onder simpatieke individue en die Suid-Afrikaanse pers te versprei. Die koerant was ook verantwoordelik vir die verspreiding van pamflette wat die suksesse van die Derde Ryk ten opsigte van sosiale welsyn en tegnologie geprys het. Deur middel van hierdie propaganda is gepoog om 'n militante anti-Britse en anti-Smuts houding onder die Duitssprekendes en Afrikaner-Nasionaliste te bevorder. Die koerant is plaaslik gefinansier deur die vele Duitse maatskappye wat gedwing is om daarop in te skryf en daarin te adverteer.²¹

Ten spyte van bogenoemde moet die invloed van die Nazi's in Suid-Afrika egter nie oorbeklemtoon word nie. Volgens Von Strahl is die manier waarop Nazi-strukture, welsynsorganisasies, judisiële en opvoedingstelsels, die organisering van Nazi-feesdae en die Nazi's se godsdiensterpretasie, op alle Duitsers afdedwing is, nie deur almal verstaan nie en het dit dikwels tot konflik en ontevredenheid gelei.²² Die Duitse gemeenskap was boonop heterogeen en daar was 'n merkbare verskil tussen die Duitse handelslui in die stedelike gebiede en die Duitse boere en vakmanne op die platteland. Hierdie verskil is verskerp deurdat die meeste van die 30 000 *Volksdeutsche* in die Unie in die landelike gebiede gewoon het, teenoor die 2100 *Reichsdeutsche* wat hulle hoofsaaklik in die metropole rondom Johannesburg, Pretoria en Kaapstad gevestig het. Die lidmaatskap van die

¹⁹ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 76-77.

²⁰ Sien O. Von Strahl, *Seven years as a Nazi consul*, pp. 114, 115, 116, 117-118, 120-121.

²¹ A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, p. 69; P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 74-75.

²² O. Von Strahl, *Seven years as a Nazi consul*, p. 83.

NSDAP in Suid-Afrika was buitendien uiters gering. Voor 1933 het die party slegs 31 lede gehad wat na 1933 tot 'n skamele 336 verhoog het en gevolglik was slegs een uit elke ses *Reichsdeutsche* lid van die party. Dit kan waarskynlik aan die groot persentasie handelslui binne hierdie gemeenskap toegeskryf word wat vanweë taktiese en fundamentele oorwegings teen die Nasionaal-Sosialisme gekant was. Die meerderheid *Volksdeutsche* was streng godsdienstig en het derhalwe antagonisties gestaan jeens die godsdiensoorwegings van die NSDAP. Die meeste was ook nasionaal en monargisties gesind, het met heimweë teruggedink aan die ou Keiserryk, en kon derhalwe nie met die nuwe Nasionaal-Sosialistiese gees vertrou raak nie. Boonop was daar ook konflik tussen die AO, wat hulle voortdurend met politieke en ekonomiese sake bemoei het, en die Duitse Departement van Buitelandse Sake. Hierdie onenigheid en heterogene karakter van die Duitse samelewing het veroorsaak dat die Nazi's se sogenaamde *Gleichschaltungsversuche* of pogings tot die koördinerings van die Duitse gemeenskap in Suid-Afrika, grootliks bemoeilik is.²³

ii. Spioenasie

Agente van die NSDAP het op die skepe 'n oog oor die passassiers en hul politieke uitlatings gehou en gereeld verslae aan die Navigasie-afdeling van die AO in Hamburg gestuur. 'n Kaartindeks is hiervolgens gehou waarvan kopieë ook aan die Gestapo gestuur is. In hierdie verband het die Hafendienst, wat kantore in feitlik elke hawe in die Unie gehad het, ook nou met die geheime agente van die Gestapo in die land saamgewerk. Lede van die SS en Gestapo was regdeur die land binne Suid-Afrikaanse firmas en fabriekke, die handelswêreld, sendingstasies, myne, koerantuitgewers, apteke, slagters, bakkerie en selfs die kantore van die diplomatieke verteenwoordigers van die Derde Ryk en binne die Duitse Gesantskap in Pretoria, versprei waar hulle as agente van die Duitse regering gewerk het. Verslae is opgestel oor die aktiwiteite van die Duitsers in die land, vyandige bewegings en opponerende persoonlikhede, en aan die Gestapo in Berlyn gestuur. Ook van die besoekers wat vir propagandadoeleindes deur die land gereis het, is verwag om volledige verslae oor hul besoek en waarnemings na Duitsland te stuur.²⁴ Volgens Furlong wys die bestaan van 'n spesiale telegraafkode en geheime adresse vir kommunikasie met Duitsland daarop dat die Duitsers nie net in die beheer van die Duitssprekendes in Suid-Afrika belanggestel het nie, maar dat daar reeds voor die uitbreek van die oorlog waarskynlik ook 'n uitgebreide spioenasienetwerk in die Unie was wat veral inligting oor die skeepsvaart om die Kaap, na Duitsland gestuur het.²⁵

Dit was egter eers met die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog dat die Derde Ryk se spioenasie-aktiwiteite in die Unie 'n wyer omvang begin aanneem het. Met Suid-Afrika se oorlogsverklaring in September 1939 was die Duitse diplomaat verplig om via Mosambiek na Duitsland terug te keer. Dr. Luitpold Werz, die senior sekretaris van die Duitse Gesantskap sedert 1937 en konsul in Pretoria sedert 1938, het egter in Lourenço Marques (Maputo) agtergebly, vanwaar hy 'n spioenasiebasis vir

²³ Sien A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, pp. 65, 66, 68-71, 74; O. Von Strahl, *Seven years as a Nazi consul*, pp. 84, 116.

²⁴ Sien O. Von Strahl, *Seven years as a Nazi consul*, pp. 110-111, 120; P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, p. 18.

²⁵ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, p. 19.

Duitsland beheer het. Na bewering was Werz die direkte verteenwoordiger van die gevreesde SS-leier Heinrich Himmler in Suid-Afrika en het hy alle Duitse aktiwiteite in die land beheer. Hy was 'n sleutelfiguur in die organisering en beheer van die militêre en plaaslike inligting wat deur Duitse agente en ontsnapte geïnterneerdes vanuit die Unie na Lourenço Marques gebring is. Van hier het Werz dan die nodige inligting met gekodeerde telegramme na die Buitelandse Kantoor in Berlyn deurgestuur.²⁶

In Januarie 1942 is besluit om deur middel van 'n radiosender direk met die Unie in verbinding te tree. Die taak het 'n ontsnapte Duitse geïnterneerde met die kodenaam "Felix" (Lothar Sittig) toegekóm en teen Mei 1942 het die eerste uitsending na Mosambiek deurgekom waarna Werz die inligting per telegram na Berlyn gestuur het. In Julie 1943 het Felix egter met die hulp van lede van die Ossewa-Brandwag (OB), direk na Berlyn begin uitsaai. Felix was vir sy sukses in 'n groot mate van die OB afhanklik van wie hy beskerming, hulp met die uitsendings en geld ontvang het. Die OB was tot 'n groot mate verantwoordelik vir die logistieke en ander militêre inligting, veral ten opsigte van die skeepsvaart om die Kaap, wat deur Duitse agente na Mosambiek gebring is, en het ook industriële diamante wat noodsaaklik vir die Duitse oorlogsmasjien was, na Werz deurgesmokkel. Hierdie aktiwiteite het tot 'n einde gekóm toe Werz en ander Duitsers in Oktober 1944 deur die Portugese owerhede gedeporteer is. Onderweg na Duitsland via Lissabon, is die skip egter deur die Britse vloot onderskep waarna Werz-hulle gevange geneem is.²⁷

Agente van die Derde Ryk is deur sowel die Abwehr (die Duitse militêre intelligensie) as die intelligensieafdeling van die Duitse Departement Buitelandse Sake, die Dienstalle Ribbentrop, na suidelike Afrika gestuur. Hierdie twee afdelings het dikwels onafhanklik en in teenstrydige onbewustheid van mekaar gewerk. Die Abwehr is in drie afdelings verdeel waarvan Afdeling II verantwoordelik was vir die organisering van sabotasie en ondermyning in vyandelike gebiede. Binne die Dienstalle Ribbentrop was Rudolf Karlowa, hoof van die diplomatieke korps in Afrika en vroeër Duitse konsul in Suidwes-Afrika, veral behep met Suid-Afrikaanse sake.²⁸ Die enigste operasie wat die Duitse geheime dienste egter in Suid-Afrika ondemeem het, is gesamentlik deur Kurt Haller van Abwehr II en Karlowa beplan, en het bekend gestaan as Operasie Weissdom. Die persoon wat vir hierdie werk gekies is, was Robey Leibbrandt, 'n Suid-Afrikaner van geboorte. Leibbrandt se weerbarstige en eiewyse houding het egter sy sending, wat later bespreek sal word, laat misluk en volgens George Visser, wat by die polisieondersoek teen Leibbrandt betrokke was, was daar beweringe dat Werz opdrag gegee het dat hy gelikwedeer moes word. In Desember 1941, 'n paar maande na sy landing in Junie 1941 aan die kus van Namakwaland, is Leibbrandt egter in hegtenis geneem. Die doel van Operasie Weissdom was volgens Haller om 'n basis in Suid-Afrika te skep en

²⁶ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, p. 129; A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, p. 285; G.C. Visser, *OB*, pp. 13, 47-48, 82.

²⁷ G.C. Visser, *OB*, pp. 48, 49, 85-86, 89-90; A. Hagemann, *Very special relations: The 'Third Reich' and the Union of South Africa, 1933-1939*, *South African Historical Journal* 27, 1992, p. 141; P.F. van der Schyff, *Verset teen "Empire-oorlog"*, in P.F. van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, p. 248.

²⁸ A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, p. 290; G.C. Visser, *OB*, pp. 46-47; R. Leibbrandt, *Geen genade*, p. 65.

om met behulp van die OB, skeepsvaartinstellings, hawedienste en oorlogsindustrië te ontwig en tweedrag binne die Unie-weermag te saai.²⁹

Volgens Visser is daar derhalwe geen melding van 'n politieke sluipmoord gemaak nie, alhoewel Leibbrandt wel beplan het om Smuts te vermoor.³⁰ Die doelstellings van Operasie Weissdom het volgens Visser ooreengestem met die amptelike beleid van die Duitse Buitelandse Kantoor jeens Suid-Afrika soos aan hom verwoord deur een van Karlowa se senior amptenare.³¹ "We held the opinion that the overthrowing of the Smuts Government by means of violence was quite impossible. So our policy in the Union was to stir up internal political trouble which would embarrass the Smuts Government and force it to keep as many troops as possible at home instead of sending them overseas. We hoped that the increase in political strife would lead to the Smuts Government being dislodged from power by constitutional means. Then a Government sympathetic towards Germany would be in power."³² Dit sluit aan by Duitsland se ondersteuning en beloftes van hulp aan die OB en die enkele pogings om deur middel van boodskappe van Duitse agente die parlementêre opposisie en spesifiek dr. D.F. Malan te beïnvloed om die Suid-Afrikaanse regering tot neutraliteit te dwing.³³ 'n Neutrale Suid-Afrika of 'n simpatieke pro-Duitse regering was van groot strategiese belang vir die Duitse oorlogspoging, terwyl dit die Geallieerde saak nadelig kon raak.³⁴ Hierdie pogings tot ondermyning sluit aan by die Nazi's se pogings tot propaganda en opsweping in die Unie.

iii. Propaganda

Reeds voor die oorlog het 'n vloed Nazi-propaganda deur middel van die Deutscher Fichtebund en *Weltdienst* die Unie binnegestroom. Die Fichtebund is in 1935 gestig om Duitsland se onskuld in die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog te bewys. Verskeie pamflette, wat soms direk aan individue gepos of in ander handelsware verpak is, is na oorsese lande gestuur. Die pamflette wat na Suid-Afrika gesmokkel is, was in foutlose Afrikaans en het hoofsaaklik oor die suksesse van die Nazi-regeringstelsel en die 'Joods-Bolsjewistiese gevaar' gehandel. Die *Weltdienst*, 'n halfmaandelikse omsendbrief, is in agt tale gepubliseer. Daar is veral op Joodse aktiwiteite en beweerde rituele gekonsentreer en die parlementêre stelsel is as Joods beskryf. Die inhoud van hierdie

²⁹ Sien G.C. Visser, *OB*, pp. 54-55, 60-61; R. Leibbrandt, *Geen genade*, pp. 83-84, 142.

³⁰ Sien G.C. Visser, *OB*, p. 55; R. Leibbrandt, *Geen genade*, p. 210. Ook volgens H. Strydom, *Vir Volk en Führer*, p. 1, het Operasie Weissdom onder meer die sluipmoord van Suid-Afrikaanse politieke en nywerheidsleiers, waaronder spesifiek Smuts en Ernest Oppenheimer, behels.

³¹ Waarskynlik H. Bielfeld, 'n voormalige Duitse konsul in Pretoria, en hoof van Politieke Afdeling X (die afdeling oor Suid-Afrikaanse aangeleenthede) van die *Auswärtigen Amt* (Buitelandse Sake). Sien G.C. Visser, *OB*, p. 55; A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, p. 288; P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, p. 157.

³² G.C. Visser, *OB*, p. 55.

³³ Hier word spesifiek verwys na die besoek van Thyra Denk, vrou van die Nazi agent Hans Denk, aan dr. Malan in Januarie 1940. Sy gee die boodskap deur dat indien SA 'n aparte vrede met Duitsland sou sluit, SA se onafhanklikheid erken sou word en dat die Britse Protektorate en Rhodesië daarby geïnkorporeer sou word. In Januarie/Februarie 1940 besoek Marietje Radley en in Mei 1940 Will Radley SA met dieselfde doel en boodskap. Sien P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 176-177; P.F. van der Schyff, *Verset teen "Empire-oorlog"*, in P.F. van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 243-254; A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, pp. 298-301.

³⁴ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 121, 130-131.

propagandastukke het die ontstaan van anti-Semitiese bewegings regoor die wêreld, ook in Suid-Afrika, bevorder.³⁵

Met die uitbreek van die oorlog het Radio Zeesen, die Duitse kortgolfroep, die belangrikste manier van buitelandse propaganda geword. Vanaf die dorpie Zeesen by Königswusterhausen naby Berlyn, is propaganda in agtien tale vanaf Oktober 1939 na die buiteland uitgesaai. Teen 1944 het die aantal nie-Duitse programme tot 47 vermeerder. In September 1939 is die verantwoordelikheid van buitelandse uitsendings vanaf Goebbels se Ministerie van Propaganda na Ribbentrop se Departement van Buitelandse Sake oorgeplaas, alhoewel eersgenoemde steeds 'n mate van beheer daarvoor behou het. Die hoof van die Afrika-afdeling, waarna daar in Duits, Engels, Portugees, Frans en Afrikaans uitgesaai is, was Walter Grohé, terwyl dr. Wolfgang Oetting³⁶ in beheer van die Suid-Afrikaanse uitsendings was. Die belangrikste rol is egter deur die hoofomroeper, dr. Eric Holm, wat in Duitsland gestudeer en in 1938 deur die Duitsers gewerf is, gespeel. Ander omroepers was die twee Suid-Afrikaanse studente in Duitsland, Jan Adriaan Strauss (Neef Buurman) en Michael Johannes Pienaar (Neef Hermaans), die Duitser Eckart W. Becker (Neef Sagie), wat in Suid-Afrika gestudeer het, en Johannes Jacobus Snoek (Neef Bokkies).³⁷

Afrikaanse programme het teen die einde van 1941 uit dramas, kinderstories, literêre temas, klassieke en populêre musiek, volksang, vertalings van politieke toesprake, lesings, nuus en kommentaar bestaan. Die nuus is belangrik geag vanweë die propagandawaarde daarvan en het gevolglik meer as 50% van die uitsaaiyd in beslag geneem. Die propaganda was oorwegend anti-Semities (maar volgens die Suid-Afrikaanse tradisie van die Hoggenheimer-karikatuur), anti-Brits en anti-Smuts, en die Nasionale opposisie is gereeld tot rebellie aangemoedig. Afgesien van die amptelike Duitse nuusagentskap is inligting vir die uitsendings ook vanaf die Buitelandse Kantoor se Politieke Afdeling X, gemoed met Suid-Afrikaanse aangeleenthede, verkry. Die Buitelandse Kantoor het die inligting deur middel van die telegramme vanaf die Duitse konsulaat in Mosambiek ontvang wat dit weer vanaf Suid-Afrikaanse koerante en Duitse agente in die Unie gekry het. Afgesien van propaganda is Zeesen, en veral die aandprogram "Greetings from the Fatherland", ook deur Berlyn gebruik om gekodeerde instruksies aan sy agente in die Unie deur te stuur.³⁸

Die anti-Britse en neutraalgesinde Afrikaner was grootliks ontvanklik vir die fyn beplande propaganda van Radio Zeesen en die diens was gewild onder en goed ontvang deur die opposisiegeledere in Suid-Afrika. Dit kan waarskynlik daaraan toegeskryf word dat die propaganda eenvoudig was en van

³⁵ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, p. 83; A.H. Jonker, *Israel*, pp. 122-123.

³⁶ Oetting het vroeër aan die Universiteit van Pretoria gestudeer en was 'n lid van die Afrikaans-Duitse-Kultuurvereniging (ADK). Hy het ook in 1937 op Duitse nedersettings in SA gespioeneer. Sien C. Marx, 'Dear listeners in South Africa': German propaganda broadcasts to South Africa, 1940-1941, *South African Historical Journal* 27, 1992, p. 151.

³⁷ C. Marx, 'Dear listeners in South Africa' ..., *South African Historical Journal* 27, 1992, pp. 148-152; A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, p. 288; Pienaar se feite in sy herinneringskrif verskil egter effens van die navorsing van Marx. Hiervolgens het Zeesen in 49 tale uitgesaai en was die stasie aanvanklik in Berlyn gestasioneer. Na die aanvalle op Berlyn is die stasie einde 1943 na Königswusterhausen verskuif. Na 'n jaar, vanweë die aankomende Russiese troepe, is dit in twee groepe verdeel by Landshut naby München en by Helmstedt naby Hannover. Sien M.J. Pienaar, *By die sterfbed van 'n volk*, pp. 58-59.

³⁸ C. Marx, 'Dear listeners in South Africa' ..., *South African Historical Journal* 27, 1992, pp. 149, 151-152, 165-166; A. Hagemann, *Südafrika und das 'Dritte Reich'*, p. 288; G.C. Visser, *OB*, p. 86.

bestaande plaaslike vooroordele en sosiale vrese gebruik gemaak het. Blatante Nazi-propaganda is vermy, aangesien die hoofdoel die bevordering van Afrikanemasionalisme, die destabilisasie van die Suid-Afrikaanse regering en die opsetlike dwarsboring van dié se oorlogspoging was. Die opposisie is daarby as 'n kollektiewe geheel gesteun en, alhoewel daar na 1942 al meer op die OB gekonsentreer is, is hul gesamentlike pro-neutraliteitshouding in die plek van hul verskille beklemtoon.³⁹

Furlong verklaar dat die vooroorlogse propaganda grootliks op die geïsoleerde platteland en op diegene met 'n beperkte opvoedkundige agtergrond 'n invloed gehad het. Dit het veral die ontevredenheid onder die militante Afrikanerjeug en die blankes wat die minste deur die ekonomiese oplewing na die Depressie geraak is, uitgebuit. Dat die Nazi-propaganda tot 'n mate suksesvol was, kan bewys word deur die feit dat daar 'n wydverspreide anti-regering en pro-Nazi sentiment in die weermag en onder onderwysers en leerlinge in Afrikaanse skole was.⁴⁰ Tog was hierdie sienings ook simptome van die tydsges, sodat selfs genl. J.B.M. Hertzog in Oktober 1941 in 'n persverklaring genoem het dat die Nasionaal-Sosialisme in sy wese nie eksklusief aan enige spesifieke land of volk behoort nie. Hy het verder aangevoer dat die oorspronge daarvan na sekere omstandighede, vereistes en behoeftes teruggevoer kon word, en dat die ideologie waar hierdie oorsprongsbronne ookal bestaan, hetsy in Duitsland of Suid-Afrika, gegrond sal wees.⁴¹

3. Inheemse fascistiese bewegings

a. Anti-Semitiese geüniformeerde bewegings

'n Paar maande na Hitler se magsoorneming in Duitsland in 1933, het 'n aantal geüniformeerde of sogenaamde hembewegings in Suid-Afrika ontstaan wat hulle spesifiek op anti-Semitisme toegespits het. Alhoewel Suid-Afrika 'n eie tradisie van anti-Semitisme gehad het,⁴² was die sienings van hierdie bewegings van 'n ander en meer Europese aard wat in voorbeeld en propaganda deur die Nazi's bevorder is. Hierdie hembewegings was die eerste inheemse Suid-Afrikaanse nabootsings van die fascisme en was op die Italiaanse Swarthemde, die Duitse Bruinhemde (SA) en die ander geüniformeerde fascistiese organisasies van tussenoorlogse Europa gegrond. Alhoewel die hembewegings nie sonder die voorbeeld en aanmoediging van die Nazi-regering sou ontstaan het nie, sou hulle ook nie so vinnig versprei het indien plaaslike toestande nie gunstig vir hul ontstaan was nie.⁴³

³⁹ C. Marx, 'Dear listeners in South Africa' ..., *South African Historical Journal* 27, 1992, pp. 155-156, 157, 161, 165, 170, 171; A. Hagemann, *Suidafrika und das 'Dritte Reich'*, p. 288.

⁴⁰ Sien P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 83, 149-150.

⁴¹ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, p. 154.

⁴² Sien M. Shain, *The roots of antisemitism in South Africa*, p. 142.

⁴³ P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 16, 20, 26, 27.

i. Die Gryshemde

Van al hierdie groeperings was die Gryshemde van Louis Theodor Weichardt die belangrikste. Weichardt is op 21 Mei 1894 in Paarl gebore waarna sy ouers na Pretoria verhuis het. In 1906 het hy 'n skool in Natal bygewoon en in 1912 het hy vir verdere opleiding na Duitsland vertrek. Met die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog in 1914 het hy by die Duitse weermag aangesluit waarna hy na drie jaar as swaar gewonde ontslaan is. In 1923 het hy saam met sy vrou na Suid-Afrika teruggekeer, by die Nasionale Party aangesluit en sy eie invoerbesigheid in Kaapstad begin.⁴⁴ In die vroeë dertigerjare is hy egter in meer as een opsig ontnugter. Suid-Afrika het van die goudstandaard afgestap waarna hy persoonlike verliese gely het, genls. Hertzog en Smuts het 'n koalisieregering gevorm, Joodse immigrasie na Suid-Afrika is vermeerder en anti-Duitse betogings het 'n paar maande na Hitler se magsoorname uitbreek om protes teen die behandeling van die Jode in Duitsland aan te teken. 'n Boikot van Duitse goedere en 'n veldtog teen Unieburgers van Duitse afkoms is ook van stapel gestuur. Weichardt het besluit om 'n vergadering op 26 Oktober 1933 in die Afrikaner-Koffiehuis in Kaapstad te hou. Meer as 7000 mense het opgedaag om te luister hoe Weichardt die Nasionaal-Sosialisme verheerlik en as oplossing voorhou en op die 'Joodse gevaar' wys wat hy vir al die probleme verantwoordelik gehou het. 'n Paar dae later is die Suid-Afrikaanse Nasionaal-Sosialistiese Beweging (SACNS) gestig en kort daarna die paramilitêre Suid-Afrikaanse Gryshemde wat orde op vergaderings moes hou.⁴⁵

Die beweging het dus soos die NSDAP met sy SA en SS, uit 'n politieke groepering en 'n paramilitêre elite groep bestaan wat 'n selfstandige kemeenheid van ongeveer 2000 lede gevorm het, maar steeds onder die leiding van Weichardt gefunksioneer het. Die politieke beweging het vanaf sy ontstaan in 1933 tot sy ontbinding in 1950 verskeie vorme aangeneem waaronder die Suid-Afrikaanse Nasionale Party (SANP) sedert ongeveer Mei 1934 en die Suid-Afrikaanse Nasionaal-Sosialistiese Bond (SANSB) sedert Oktober 1940. Ten spyte hiervan het die pers selde tussen die verskillende vorme onderskei en daarna met 'n gemeenskaplike naam, die Gryshemde, verwys. Hierdie benadering sal ook hier gevolg word, veral aangesien die verskillende vorme nooit van die basiese beginsels van die eerste ideologiese program afgewyk het nie.⁴⁶

ii. Ideologiese beskouings

Vir die Gryshemde was rasse-onderskeiding en rasse-indeling 'n beginsel van die lewende natuur en derhalwe 'n vereiste vir wêreldorde. Hulle het gevolglik na die suiwerheid van die historiese ras, Aries-Europese (Nordiese) heerskappy en na staatstoestig oor ander rassegroepe gestrewe. Ten opsigte van die swart volke en die Kleurlinge het die Gryshemde 'n beleid van segregasie en afsonderlike ontwikkeling voorgestel, terwyl repatriasie volgens hulle die Indiërprobleem sou oplos.

⁴⁴ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, D.Phil.-proefskrif, U.O.V.S., 1972, p. 36; D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 57.

⁴⁵ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 37-41.

⁴⁶ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 42-46, 50, 56.

Alhoewel die Afrikaner en Engelsman onderskeidelik tot die Nederlandse en Anglo-Saksiese volksgroepe behoort, vorm beide deel van die Germaanse kultuurgemeenskap, en die Gryshemde wou derhalwe 'n biologiese eenheid tussen Engelse en Afrikaners handhaaf. Pogings om hierdie eenheid te versteur is sterk veroordeel, en alhoewel hulle nie Afrikanerdominasie bo die Engelse wou bevestig nie, het hulle tog gevoel dat die Afrikaner, as gevolg van die dinamiek van sy taal en sy hoë besef van rassuiwerheid, die kerngroep moes uitmaak wat in die wording van die nasie die res van die volk moes besiel en begeester.⁴⁷ Hierdie beskouing is 'n voorbeeld van die paradoks wat in die fascistiese ideologie opgesluit lê. In plaas van eenheid sou so 'n beleid eerder skeuring en twis veroorsaak aangesien eenheid slegs moontlik sou wees indien die Engelse óf gedwing óf, wat heel onwaarskynlik gelyk het, vrywillig sou besluit om in die Afrikanervolk op te gaan.

Onder die beweging se ondersteuners het Duitsers, Afrikaners en inderdaad ook heelwat Engelse getel, en die hoofdoel van die Gryshemde was om, sonder inagneming van klas en rykdom, deur middel van 'n bondgenootskap van rasgenote 'n bloed en bodembepaalde Suid-Afrikaanse volksgemeenskap te skep. Hierdie nuwe nasionalisme sou geen onderskeid tussen Nederlander, Hugenoot of Engelsman tref nie, maar slegs Suid-Afrikaners erken. Dit sou ook alle persone van suiwer Europese of Ariese afkoms, wat Suid-Afrika as hul enigste tuiste sou aanvaar en binne al hul sosiale, ekonomiese en politieke aktiwiteite die leuse van "Suid-Afrika Eerste" sou vooropstel, tot die nuwe Suid-Afrikaanse volk verwelkom.⁴⁸

Binne hierdie konteks is die Jode as 'n onassimileerbare rassegroep en vreemde element in die volksliggaam beskou wat deur middel van hul parasitiese aksies die ewewig van die volksliggaam versteur het. Daar is geglo dat die Jode intemasionalisties en daarom die vernaamste propagandiste van die liberalisme, kosmopolitanisme, kapitalisme, imperialisme en denasionalistiese intemasionalisme (kommunisme) is. Daar is beweer dat die Jode na wêreldheerskappy gestreef het en dat hulle die Christelike Suid-Afrikaanse volk ekonomies en polities wou verslaaf om deur middel van die kommunisme, 'n regeringstelsel te vestig wat alle mag en rykdom in Joodse hande sou konsentreer. Die Gryshemde het die Nasionaal-Sosialisme as die enigste mag beskou wat die 'Joodse Kommunisme' soos vir hulle ondersteun deur die 'Joodse Kapitalisme', kon beveg. Alhoewel die Gryshemde beweer het dat hulle nie 'n gees van haat teen die Jode probeer vaardig maak het nie en dat hulle dit teen die Jood as uitbouter en nie soseer teen die Jode as 'n ras gehad het nie, het rassistiese anti-Semitisme tog 'n belangrike onderdeel van hul ideologie gevorm.⁴⁹

Die Gryshemde het die demokraties-liberalistiese staats- en regeringstelsel en die partypolitiek as vals, uitheems, verdelend en diktatoriaal verwerp en gepleit dat dit met 'n ware volksregering vervang moes word. Daar moes slegs een allesoorheersende politieke volksorganisasie wees wat die

⁴⁷ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 72-76; D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 58.

⁴⁸ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 59, 75, 84-85.

⁴⁹ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 77-79; D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 58.

volksgemeenskap tot 'n geordende en selfstandige eenheid sou verbind. Hierdie eenheid sou 'n volkstaat (dus nie 'n diktatuur nie) en 'n leierstaat (dus nie 'n parlementêre staat nie) wees. Die Gryshemde het gepleit vir 'n geenpartystelsel in 'n nasionaal-sosialistiese eenvolkstaat wat deur verantwoordelike leierskap geregeer word en waar die bestaande stelsel van gebiedsverteenwoordiging deur 'n stelsel van beroepsverteenvoording vervang moes word. Die Nasionale Leier sou deur middel van regverdigheid as maatstaf regeer en was slegs aan homself, sy volk en God verantwoordbaar.⁵⁰ Vir die Gryshemde sou die volksorganisasie nie die staatsorganisasie word nie, maar sou laasgenoemde uit die beste kragte van die volk saamgestel word. In hierdie opsig het hulle van die Nazi's verskil wat die NSDAP as die elite beskou het wat die volk moes lei. Die staat was vir hulle die volk as georganiseerde eenheid, 'n magsorganisasie wat alle volksgenote omsluit het en daarom 'n volkstaat. Omdat die volk en staat as 'n organiese geheel beskou is, was die volkstaat 'n totalitêre staat.⁵¹

Ten spyte van paramilitêre organisering in die Geüniformeerde Gryshemde, het die organisasie nie geblyk gewelddadig te wees nie. Lede is byvoorbeeld verbied om enige aanvalle op Jode te doen, hulle te beledig of anonieme briewe aan hulle te skryf. Groot waarde is aan karakter en selfdisipline geheg, en fisiese en morele moed, gehoorsaamheid en lojaliteit is hoog aangeprys. Alhoewel die Gryshemde se standpunt jeens geweld nie duidelik uit Van Heerden se navorsing afgelei kan word nie, was die beweging eerder defensief as offensief van aard en is hul aktivisme waarskynlik deur die inagneming van Christelike beginsels versag.⁵²

Die Gryshemde het 'n revolusie nodig geag om die bestaande toestande te bekamp. Hierdie revolusie sou egter nie gewelddadig wees nie, maar 'n geestelike, kulturele en grondwetlike revolusie deur wet en orde. Dit sou gebeur by wyse van 'n spesiale beroep op 'jong Suid-Afrika' en op ras. In die plek van die ou stelsel moes die nasionaal-sosialisme wat vir hulle 'n lewens- en wêreldbeskouing was, gevestig word deur middel van die revolusie van die mens se siel en gees en die herrangskikking en herwaardering van sy lewenswaardes. Hul doel was derhalwe om die Afrikaner-volksgemeenskap tot 'n organiese volkstaat, in inhoud en vorm 'n nasionaal-sosialistiese republiek, gebaseer op verantwoordelike leierskap en 'n korporatiewe grondslag, te organiseer. Na die bereiking hiervan kon die algemene doel, die verheffing van die volk, verwesenlik word.⁵³

Die enigste manier om hierdie waardeverandering te bereik was om die beginsels van Christus op die reëling van die gemeenskap toe te pas. Die Gryshemde het klem gelê op godsdiens, Christelikheid en geloof, en nie op kerkdienste en dogma nie, en alhoewel hulle godsdiensvryheid voorgestaan het,

⁵⁰ Volgens F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, p. 65, was die idee van verantwoordelike leierskap nie net van toepassing op die Nasionale Leier nie, maar ook op die kleinste vertakking van die volkslewe. Verantwoordelikheid beweeg dus opwaarts. Dit verskil m.i. van die Nazi's waar die Führer die enigste verantwoordelikheid geneem het en sy volgelinge hulself kon regverdig deur te noem dat hulle bloot bevele uitgevoer het. Daar lê derhalwe 'n paradoks in die Gryshemde se weergawe deurdat mens kan aanvoer dat die volgelinge kan weier om 'n bevel uit te voer indien hy self verantwoordelikheid op hom moet neem.

⁵¹ Sien F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 61, 64-68.

⁵² F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 43, 45.

⁵³ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 57-59.

was hulle in 'n mate vyandiggesind teenoor die Calvinisme. Laasgenoemde was vir hulle rassevreemd en gebaseer op die Joodse godsdiens, sedes en aanskouings. Hulle het gevolglik na 'n praktiese Christendom gestrewe wat deur middel van woord en daad die gees van Christus prakties in die volkslewe sou laat posvat. Hierdie gees van Christus was die leerstelling van naasteliefde wat volgens hulle die fondament van die ware sosialisme was.⁵⁴ Dit stem ooreen met die idees van Goebbels wat onder meer geskryf het: "The idea of sacrifice first gained visible shape in Christ. Sacrifice is intrinsic to socialism. Sacrifice oneself for others. The Jew, however, does not understand this at all. His socialism consists of sacrificing others for himself."⁵⁵ Goebbels verklaar verder: "Life is sacrifice for your neighbor: And my neighbor is the one with the same blood. Blood is still the best and the most enduring glue. ... The modern German is marked not so much by intelligence and intellect as the new principle, unreflected devotion, sacrifice, loyalty to one's nation. ... We modern Germans are something like Christ Socialists."⁵⁶ Scher beweer derhalwe verkeerdlik dat die Gryshemde in terme van hul Christelike doelstellings van die Nazi's verskil het.⁵⁷

iii. Die Gryshemde as fascistiese beweging

Die Gryshemde se uiterlike nabootsing van die Nazi's, soos die gebruik van die swastikavlag,⁵⁸ die grys uniform met 'n swastika-armband, die saluut en terminologie soos 'Heil Suid-Afrika!' en 'Heil Weichardt', het dikwels tot beskuldigings van 'n Duitse verbintenis aanleiding gegee. Ten spyte van Weichardt se ontkenning was daar wel 'n mate van kontak tussen hom en Nazi's in suidelike Afrika. Sy beweging se amptelike mondstuk, *Die waarheid - The Truth*, is met *Der Deutsch-Afrikaner* uitgeruil en kopieë is ook aan die Deutsche Kolonialgesellschaft, 'n Bertynse frontorganisasie vir Nazi-belange in die voormalige Duitse kolonies, gestuur. Nazi's in Suid-Afrika is verder deur Duitsland aangemoedig om by die Gryshemde en soortgelyke anti-Semitiese bewegings aan te sluit en daar is bewyse van kontak tussen hierdie groepe en Bruno Stiller, die tweede leier van die NSDAP in Suid-Afrika. Nazi's in Suidwes-Afrika het Weichardt as 'n eerlike, fanatieke Nazi beskou en na sy beweging as die Suid-Afrikaanse susterbeweging verwys.⁵⁹

Dit blyk uit die bostaande ideologiese uiteensetting dat die Gryshemde tot 'n groot mate aan die kerneienskappe van die fascisme voldoen het. Hieronder val die populisme van die beweging, die rasgebonde ultra-nasionalisme waarmee 'n nuwe Suid-Afrikaanse volksgemeenskap geskep sou word, die nuwe samelewingstipe wat deur middel van 'n revolusie van die gees en waardestelsels moes plaasvind, die korporatiewe inslag en die totalitêre staat waarbinne 'n elite die volk sou lei. Ook volgens Scher is dit duidelik dat die Gryshemde ideologies 'n wesentlik nasionaal-sosialistiese beweging was, omdat hulle teen die demokrasie, partystelsel en parlementêre staat gekant was, en in

⁵⁴ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 69-71.

⁵⁵ J. Goebbels, *Michael*, p. 66.

⁵⁶ J. Goebbels, *Michael*, p. 65.

⁵⁷ Sien D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 58.

⁵⁸ 'n Oranje swastika op 'n wit sirkel teen 'n blou agtergrond. F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, p. 44.

⁵⁹ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 81-82; P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 23-25.

navolging van Hitler, die ewels van die wêreld aan die Jode toegeskryf en anti-Semitisme bevorder het. Hul uniforms, swastika-embleem, demagogiese opswepery, leierskapskultus en organisatoriese strukture was volgens Scher ook op die Nazi-lees geskoei.⁶⁰

iv. Ander anti-Semitiese geüniformeerde bewegings

Die ander kleiner anti-Semitiese bewegings was in baie gevalle splintergroepe wat van Weichardt se beweging af weggebreek het. Een daarvan was die South African Fascists van Johannes Strauss von Moltke, voorheen leier van die Gryshemde in Port Elizabeth. Sy groep was hoofsaaklik aktief in die Vrystaat en Oos-Kaap. In Januarie 1935 het Weichardt se regterhand, J.H.H. de Waal Jr., weggebreek en die Gentile Protection League gevorm wat hoofsaaklik op die 'Joodse bedreiging' gefokus het. In Kaapstad is die anti-Joodse People's Movement deur H.S. Terblanche gelei. Sedert Desember 1933 was Manie Wessels se Suid-Afrikaanse Nasionale Demokratiese Party of Swarthemde aktief in die Vrystaat en Transvaal werksaam. Chris Havemann het later hiervan weggebreek en sy eie Swarthemorganisasie, Die Volksbeweging, in die Johannesburggebied gestig.⁶¹

Hierdie hembewegings het hul grootste ondersteuners onder armblikes, die werkersklas, plattelandse Afrikaners en die jeug getrek, met ander woorde mense wat vanweë 'n beperkte opvoeding of bitterheid oor hul sosio-ekonomiese omstandighede, vatbaar was vir propaganda wat die Jood as sondebok uitgelik het. Die meeste het egter op die politieke kantlyn gebly en teen die laat dertigerjare het nog net die Gryshemde 'n mate van politieke mag gehad. Met die uitbreek van die oorlog is Weichardt egter verbied om byeenkomste toe te spreek en in Oktober 1944 is hy geïnterneer. Teen hierdie tyd het die Gryshemde reeds vanaf 'n massabeweging tot 'n marginale elitegroep verander en het nuwe groepe soos die Ossewa-Brandwag en die Nuwe Orde, die beweging as die proponente van 'n Suid-Afrikaanse variasie van die fascisme oorskadu.⁶²

b. Die Ossewa-Brandwag

i. Stigting

Die Afrikaner se stryd teen Britse imperialisme is na die Anglo-Boereoorlog (1899-1902) voortgesit in die vorm van 'n politieke stryd wat gepoog het om die Afrikaner se ideale langs 'n grondwetlike weg te bereik. In hierdie tydperk is die Nasionale Party gebore en het Afrikanemasionalisme en die vryheidstrewer, ondanks tweespalt, begin gedy. Die Voortrekkereëufees en die simboliese Ossewatrek van 1938 het as 'n katalisator op die sluimerende nasionalisme ingewerk en die kulturele

⁶⁰ D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 58.

⁶¹ D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 56; P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 21-22, 25, 41.

⁶² D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 66; P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 22, 34.

ontwaking rondom die fees sou uiteindelik op 'n volksontwaking uitloop. Hierdie beskouing en beleving van 'n gemeenskaplike pioniersverlede van stryd en opoffering vir die ideaal van 'n eie volk en staat, het die Afrikaner van 'n onsigbare eenheidsband bewus gemaak. Die algemene versugting om hierdie wondergees van Afrikanereenheid en -vryheid te bestendig het aanleiding gegee tot die stigting van die OB as nasionale beweging op 4 Februarie 1939 in Bloemfontein. Kolonel J.C.C. Laas het as die eerste hoofleier en organiseerder opgetree.⁶³

Laas het sedert die middel dertigerjare gepoog om die Verdedigingsmagte in die Vrystaat te verafrikaans en te dissiplineer, terwyl die vorming van kemeenhede binne die Burgermag sedert 1937 ook deur die nuwe administrateur van die Vrystaat, dr. J.F.J. van Rensburg, aangemoedig is. Hierdie sogenaamde Brandwagte is aan die Eeufeesvieringe gekoppel en het van die eerste kemelemente van die nuwe beweging uitgemaak, vandaar die naam Ossewa-Brandwag. Alhoewel die OB aanvanklik 'n suiwer kultuurbeweging was met die ideaal om die tradisies en beginsels van die Afrikaner te handhaaf en uit te bou, was die organisasie daarvan op die Boerekommandostelsel gebaseer en was die militêre karakter van die beweging dus van die begin af aanwesig. Lidmaatskap het teen Junie 1939 reeds op 100 000 lede gestaan en die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog het 'n gunstige klimaat geskep waarin die OB kon gedy en waarin die politieke motiewe van die beweging meer op die voorgrond getree het. Gedurende 1940 is 'n aparte, aktivistiese en gedissiplineerde groep, die Stormjaers, binne die OB gevorm om deur militante aksies te poog om die regering se oorlogspoging lam te lê en om, wanneer die geleentheid van 'n Duitse oorwinning hom voordoen, die staatsgesag in Suid-Afrika oor te neem. Laas is in 1940 genoodsaak om vanweë wanorganisasie en ontevredenheid met sy leierskap, te bedank en in November 1940 is die Vrystaatse administrateur gevra om die leierskap oor te neem. In Januarie 1941 het Hans van Rensburg amptelik Kommandant-Generaal (KG) van die Ossewa-Brandwag geword en daarmee 'n belowende loopbaan in die staatsdiens vaarwel geroep. Hierna sou die OB 'n koersverandering ondergaan en onder die ferm leierskap van Van Rensburg in 'n magtige en omvattende volksbeweging verander.⁶⁴

ii. Dr. J.F.J. van Rensburg

Johannes Frederik Janse van Rensburg is op 24 September 1898 in Winburg gebore. Hy het na sy skoolopleiding 'n M.A. in Duits, 'n LL.B. en in 1930 'n doktorsgraad in die regte behaal. In 1924 is hy as privaatsekretaris van die Minister van Justisie aangestel en in 1925 het hy regsadviseur vir die regering in die kantoor van die prokureur-generaal geword. In 1930 is hy aangestel as Ondersekretaris en in 1933 as Sekretaris van Justisie. In 1937 word hy op die buitengewone jong ouderdom van agt-en-dertig jaar Administrateur van die Vrystaat. Sy bewondering en belangstelling

⁶³ P.F. Van der Schyff & J.J. Badenhorst, "Vuurtjie in die droë gras", in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 4, 7-10; J.H. Le Roux, Die Voortrekkereuefees en die stigting van die Ossewa-Brandwag, *Acta diurna historica* 2(3), September 1973, p. 2.

⁶⁴ J.H. Le Roux, Die Voortrekkereuefees en die stigting van die Ossewa-Brandwag, *Acta diurna historica* 2(3), September 1973, pp. 2-3; P.F. Van der Schyff & J.J. Badenhorst, "Vuurtjie in die droë gras", in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 10-11, 15-17, 36; L.M. Fourie, Mobilisering van die Afrikanerdom, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 47-48.

in die militêre laat hom in 1927 by die Pretoria-regiment van die Verdedigingsmag aansluit. In 1934 is hy aangestel as aanvoerder van die Delarey-regiment en in 1937 bevelvoerder van die Vierde Brigade in Bloemfontein. Met die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog het hy die rang van kolonel beklee en was hy die eerste offisier in Suid-Afrika wat paradebevele in Afrikaans gegee het. Hy sou later militêre dissipline as 'n bepalende faktor in die opbou van die volk benadruk. In 1936 het hy Duitsland besoek waar die rol van die sosialisme in die nasionale lewe en die Duitse voorbeeld op militêre gebied besielend op hom ingewerk het.⁶⁵ Sy kortstondige ontmoeting met Hitler tydens 'n onthaal het, soos met baie ander van sy tydsgenote, 'n geweldige indruk op hom gemaak: "To me that man with the compelling, mysterious eyes was solely a personality. But what a personality! For the first time in my existence I sensed an understanding of the miracle of Joan of Arc and other fateful, irrational phenomenon ..."⁶⁶ In 1944 het hy twee Amerikaners in 'n onderhoud met sy antwoord op hul vraag oor sy indrukke van Hitler, verbaas: "... he replied: 'Hitler is [sic] ein Heiliger', and translated that he actually meant Hitler was a saint. He said that the air in Hitler's presence was charged and that if we believed at all in the supernatural - 'which is something that you either do believe in or you don't' - then we would know, as he did, that he was in the presence of a force that was outside the mundane world."⁶⁷

iii. Ideologiese beskouings

Die Afrikanervolk as 'n organiese eenheid was 'n sentrale gedagte in die ideologie van die OB en die leuse "volksbelang bo eiebelang" is dikwels gebruik. Die volk is as 'n groeiende eenheid gesien wat homself uitbrei deur middel van voortplanting en die inlywing van vreemdelinge. Nie alle vreemdelinge was egter assimileerbaar nie en groot klem is gelê op die behoud van bloedsuiwerheid aangesien bloedvermenging tot die verswakking van die blanke ras kon lei. Die OB het gevolglik 'n beleid van gebiedsafskeiding bepleit waarvolgens die swartes, Indiërs en Kleurlinge in hul eie gebiede onder die voogdskap van die blanke kon ontwikkel. Die Jode is as 'n nie-Europese ras en dus as onassimileerbaar met die Afrikaner, beskou. Die Jood is veroordeel vanweë sy onnasionale, merkantilistiese gees en sy beweerde vereenselwiging met beide die kapitalisme en die kommunisme. Daar is voorgestel dat 'n beroepskwotastelsel die persentasie Jode in 'n toekomstige volkstaat beperk en dat bloedvermenging tussen Jode en lede van die blanke ras verbied moes word. Tog het die OB se geskryfte feitlik geen anti-Joodse propaganda bevat nie en was anti-Semitisme nie sterk in die beweging aanwesig nie. Dit kan waarskynlik aan die invloed van die Calvinisme toegeskryf word waar geglo is dat daar 'n seën op die Jode as volk van God rus en dat hulle dus nie ongestraf vervolgd mag word nie.⁶⁸

⁶⁵ P.F. Van der Schyff & J.J. Badenhorst, "Vuurtjie in die droë gras", in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 3-5, 18; L.M. Fourie, Mobilisering van die Afrikanerdom, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 48-49; H. Van Rensburg, *Their paths crossed mine*, pp. 31, 45, 101-102, 121; C.J. Beyers (hoofred.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV*, pp. 747-748.

⁶⁶ H. Van Rensburg, *Their paths crossed mine*, p. 108.

⁶⁷ G.C. Visser, *OB*, pp. 157-158.

⁶⁸ P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 298-301.

Alhoewel die OB verklaar het dat hulle teen Britse Imperialisme gekant was, maar nie teen die Suid-Afrikaanse Engelse nie, en dat Engelssprekende blankes wel assimileerbaar was, was hul uitsprake hieroor dubbelsinnig. Die toetssteen van ware Afrikanerskap was volgens hulle die getrouheid aan een gemeenskaplike vaderland, Suid-Afrika, en gevolglik is sogenaamde Engelssprekende Afrikaners in OB-geledere aanvaar. Ook Van Rensburg was ten spyte van sy sterk pro-Duitse houding, nie teen die Engelse gekant nie: "... the two worlds of the spirit, that I had learnt to know and to appreciate: the English and the German. I am grateful to be able to say that I felt them to be mutually supplementary to, and not exclusive of, each other. Anglophile, Germanophile: but always only the 'philos', the friend. For ... I was, in the ultimate resort, a Boer!"⁶⁹ In 1950 is die opbouing van een Afrikanervolk met een trou in 'n vrye Suid-Afrikaanse republiek as bestemming gestel, alhoewel hierdie siening nie heeltemal met die OB se beskouing van die volk as organiese en kulturele eenheid, gestrook het nie.⁷⁰

Die OB het homself as die draer van die volk se lewensbeskouing en die herskepper van die organiese Afrikanerdom gesien. In die Afrikaner se geskiedenis van stryd teen die Britse Ryk is die Afrikaner ook deur die Britse liberalisme en kapitalisme beïnvloed en 'n radikale omwenteling was nodig om die Afrikaner weer onafhanklik en getrou aan sy eie aard te maak. Die tydperk ván die Boererepublieke is gevolglik as 'n goue era geïdealiseer en as 'n model vir die toekomstige staat voorgelê. In hierdie proses het die OB egter hul eie beskouings op die Boereverlede geprojekteer.⁷¹

Die OB as volksbeweging wou 'n organiese gesagstaat of volkstaat daarstel wat volgens hulle van die suiwer magstaat (diktatuur) en die liberalistiese wetstaat (demokrasie) verskil het. Die OB was nie teen die demokrasie as stelsel gekant nie, maar wel teen die parlementêre demokrasie as die regeringsvorm van die liberale individualisme. Daar is genoem dat die owerheid uit die volk opkom en in belang daarvan regeer, maar dat dit sy gesag van God en nie die volk nie, ontvang en dat dit dus nie 'n volksoewereiniteit soos by die liberalistiese demokrasie was nie. Tog was die gesagstaat vir die OB nie 'n diktatuur of totalitêre staat nie en sou staatsingryping slegs voorkom indien die volkswelvaart dit vereis. Die OB het homself egter as 'n totalitêre beweging gesien wat die hele Afrikaanse volkswelvaart wou herskep en 'n nuwe samelewingsorde wou daarstel deur die stigting van 'n volkstaat waarin daar 'n besondere rol aan die OB toegeken sou word. Die OB se ideaal van 'n partylose staat was egter nie dieselfde as die nastrewing van 'n eenpartystaat, soos in Duitsland en Italië, met die OB as enigste party nie. En alhoewel sterk leierskap voorgestaan is, sou die magte van die toekomstige president tot 'n mate beperk wees. Die OB se staatsbeskouing was derhalwe betreklik vaag en dubbelsinnig.⁷²

⁶⁹ H. Van Rensburg, *Their paths crossed mine*, p. 26.

⁷⁰ P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, p. 302; G.C. Visser, *OB*, pp. 163-164.

⁷¹ P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 303, 305-307.

⁷² P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 307-311.

Die strewe van die OB was nasionaal en sosiaal van aard en het die ekonomiese en maatskaplike opheffing van die Afrikaner as doelstelling gehad. Sosialisme, maar 'n volkseie, nasionale sosialisme en nie die internasionale sosialisme (kommunisme) nie, sou die algemene ekonomiese stelsel van 'n nuwe bedeling word. In die OB se maatskaplike beskouing het die gesin as die bousteen van die volk sentraal gestaan en is as die kemelement van die beweging beskou. Die verstedeliking en verarming van die Afrikaner en die invloed van die individualistiese liberalisme, het 'n gesinskrisis veroorsaak en die gesinslewe moes daarom hervorm word sodat die Afrikanervolk herskep kon word. Dit moes gebou word op die organiese volksbegrip waarvolgens een vir almal en almal vir een is. Verder is daar klem gelê op die noodsaaklikheid van groot gesinne en daar is daarop gewys dat terwyl die man beroepsarbeid verrig, die vrou se taak by die huis lê. Die opvoeding van die kind moes sowel geestelik as fisies geskied en die instelling van 'n tydperk van volksdiens (arbeidsdiens), soos ook deur die NSDAP in Duitsland toegepas is, is voorgestel om die gesindheid van volksbelang bo eiebelang te bevorder en om klasseverskille uit te wis. Dit het derhalwe ook gegaan om die aankweek van 'n bepaalde gesindheid, die sogenaamde Brandwaggees, waarin arbeid as diens aan die volk gesien is. Die volkshervorming sou 'n gesindheidsverandering behels waarin diens aan die medemens 'n lewenshouding sou word en waarin gepoog moes word om die Christelike gebod van naasteliefde prakties uit te leef. Hierdie siening of sogenaamde Christelik-sosiale arbeidsgesindheid, toon ooreenkomste met die reeds bespreekte godsdienstige idees van Goebbels en die Gryshemde. De Klerk kom tereg tot die gevolgtrekking dat die OB nie rekening gehou het met die Afrikaner se individualisme nie en dat hulle nie net die eie aard van die volk tot sy reg wou laat kom nie, maar dit wesenlik wou verander.⁷³

Die OB wou die geestelike hervorming van die Afrikaner bewerkstellig deur die gees van kapitalisme onder die volk uit te roei. Hulle wou egter nie privaatinisiatief ophef nie, maar dit eerder in 'n rigting stuur waar dit vir die volk voordelig sou wees. Onder die OB se volksosialisme moes rykdom ewerediger versprei word, die arbeidsverdeling volgens klasse of magsgroepe en die teenstelling tussen werknemer en werkgewer uitgewis word. Daar moes eerder 'n organiese verdeling van beroepsgroepe wees waarin die werkerselement ook 'n aandeel in die bestuur sou hê. Die beroepsgroepe moes op hul beurt weer deur middel van 'n beroepsraad 'n aandeel in die landsregering geniet. Die toekomstige gesagstaat is daarom ook 'n korporatiewe staat, maar dit impliseer nie staatsosialisme nie aangesien die beroepsgroepe hulself moet organiseer. Die staat sou wel 'n belangrike taak in die maatskaplike en ekonomiese ordening van die volk verrig ten einde die beoogde hervormings teweeg te bring, werkloosheid te bekamp en om loon- en prysbeheer toe te pas om sodoende die welvaartspeil van die volk te handhaaf. Die nasionalisering van natuurlike hulpbronne, produksiebronne, mineraalregte, die vervoerstelsel, groot banke, sleutelnywerhede en propagandamiddele, is ook voorgestaan. De Klerk wys daarop dat die meeste van die groot banke en ondernemings van hierdie tyd onder Engelse of buitelandse beheer was, en dat nasionalisering dus gesien is as 'n metode om die nie-Afrikanerinvloed in die ekonomie teen te staan. Hy noem

⁷³ P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 311-314.

verder dat die OB se ekonomiese beskouing van die moderne sosialistiese stelsels verskil en alhoewel dit ooreenkomste toon met die fascistiese state van die tussenoorlogse periode, dit in baie opsigte eerder ooreenstem met die stelsels van die sogenaamde Europese welsynstate soos Brittanje, Nederland en Swede.⁷⁴

Die OB het homself as 'n volksbeweging beskou wat met omvattende politieke, ekonomiese, maatskaplike en kulturele oogmerke, die Afrikaner se nasionale strewe vertolk en beliggaam het. Vir hulle het dit nie net gegaan om die blote daarstelling van 'n republikeinse staat nie, maar om die instelling van 'n totale nuwe samelewing. Daar is derhalwe klem gelê op die doeltreffende dissiplinerende van die volk en van volgelinge is volkome gehoorsaamheid en getrouheid verwag. Die OB het hom deel gesien van 'n algemene wêreldbeskouing wat 'n geestelike omwenteling moes bewerkstellig deur die herskepping van die grondslae en instelling van die blanke se sosiale en staatkundige struktuur in 'n Christelike Nasionale Republikeinse Gesagstaat. Die wyse waarop dit bereik moes word is nie duidelik gemaak nie, maar die ideaal sou langs 'n revolusionêre weg verweselik word en daar is dan ook dikwels van gewapende optrede melding gemaak.⁷⁵ In 1944 noem Van Rensburg: "We ... believe in real National Socialism achieved by revolutionary means - and when I say revolution I actually mean armed rebellion."⁷⁶ Die OB het 'n Christelik-Nasionale lewensopvatting gehuldig maar die omskrywing daarvan was vaag en dubbelsinnig. Van Rensburg het by geleentheid aangevoer dat die OB se Christelike Nasionalisme, net soos die Fascisme in Italië en die Nasionaal-Sosialisme in Duitsland, die uiting is van 'n nuwe gees van volksbelang wat in elke land op sy eie wyse na vore gekom het.⁷⁷

Uit bogenoemde is dit duidelik dat die ideologie van die OB 'n samehangende geheel gevorm het, maar tog ook baie onduidelikhede en teenstrydighede bevat het. Dit kan onder meer toegeskryf word aan die spanning wat daar tussen die werklikheid en die utopiese toekomsideaal wat in die ideologie sentraal gestel is, bestaan het. Daarby is die beleid deur verskillende persone gevorm wat weer deur verskillende en selfs teenstrydige lewensbeskouings, waaronder die Calvinisme en neo-Fichteanisme, beïnvloed is. Tog kan dit ook genoem word dat die gewone lid nie soseer vanweë die ideologie na die OB aangetrek is nie, maar eerder deur die aktivisme en gees van kameraderie wat daarin gedurende die moeilike oorlogsjare gevind kon word.⁷⁸ Dit was ook die geval met die ander fascistiese bewegings van die tyd. Hermann Göring het byvoorbeeld by die Nüremberg-verhoor verklaar "... that he had 'joined the party because it was revolutionary, not because of that ideological stuff.'"⁷⁹

⁷⁴ P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 314-316.

⁷⁵ P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 292, 295-297.

⁷⁶ G.C. Visser, *OB*, pp. 167-168.

⁷⁷ P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, p. 298.

⁷⁸ Sien P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 316-318, 321.

⁷⁹ Soos aangehaal in H. Von Maltitz, *The evolution of Hitler's Germany*, p. 18.

iv. Die Ossewa-Brandwag as fascistiese beweging

Die OB vertoon uiterlik in terme van die gebruik van simboliek ooreenkomste met die ander fascistiese bewegings van die tussenoorlogse periode, alhoewel dit in 'n mate deur die noodregulasies tydens die oorlog, wat 'n verbod op die dra van uniforms en driloefeninge geplaas het, gedemp is. Spesiale uniforms is wel ontwerp, maar die verbod op die dra daarvan het dit in onbruik laat verval. Uniforme drag is egter by byeenkomste gedra om klas- en standverskille uit te wis en 'n gevoel van kameraderie te skep. Dit het bestaan uit 'n vaal broek, wit hemp en serp in die provinsiale kleur vir die mans en 'n wit rok en hoed vir die vroue. Driloefeninge, optogte en vurige toesprake was algemeen op OB-byeenkomste, asook die gebruik van vlae, en spesifiek die ou Vierkleur van die ZAR, ter wille van die propagandawaarde daarvan. Afgesien van die OB se eie saluut ('n gebuigde regterarm voor die bors) het Van Rensburg soms ook na toesprake 'n saluut gegee wat baie soos die Nazi 'Heil Hitler' saluut gelyk het. Die OB se embleem, 'n arend met uitgestrekte vlerke en 'n wawiel met 'n afbeelding van 'n ossewa daarin, het ooreenkomste getoon met dié van die Nazi's. Alhoewel Suid-Afrikaanse simbole soos die ossewa en wawiel gebruik is en die arend as motief aan die embleem van die Vrystaatse regiment van Laas ontleen is, herinner die gestileerde arend met die sirkelmotief aan sy pote sterk aan die sogenaamde *Wehrmachtadler* van Nazi-Duitsland.⁸⁰

Die OB vertoon ideologies al die kemelemente van die algemene fascisme, soos die ultra-nasionale organiese volksbeskouing, anti-liberalisme, die klem op populisme en die instelling van 'n nuwe samelewingsorde wat ook 'n gesindheidsverandering sou behels. De Klerk kom tot dieselfde gevolgtrekking en wys veral op die kombinasie van nasionalisme en sosialisme, die anti-demokratiese en anti-kommunistiese inslag, die elemente van aktivisme en militarisme, die idee van die organiese en korporatiewe staat en die klem op sterk leierskap, wat alles op die OB se verwantskap met die ander vorme van die fascisme dui. Dit was vir De Klerk nie net die gevolg van navolging nie, maar ook van beïnvloeding deur gemeenskaplike geestestrominge en omstandighede. In die beklemtoning van die volk en rassesuiwerheid, en die verbondenheid aan die bodem, toon die OB ooreenkomste met die Nasionaal-Sosialisme alhoewel dit ten opsigte van die mite van die Ariese ras, die verering van Germaanse heidense idees en die afwesigheid van 'n felle anti-Semitisme, van die Nazi's verskil het. Daarby vertoon die OB se ideologie ook unieke kenmerke soos die Protestants-Christelike inslag en die aansluiting by Afrikanertradisies soos die kommando-organisasie en die strewe om die ou Boererepublieke te herstel, wat aan dit 'n eie karakter gee en 'n inheemse Suid-Afrikaanse variasie van die fascisme maak.⁸¹

⁸⁰ P.J.J. Prinsloo, Kultuuraktiwiteite van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 341, 347, 348, 358, sien ook p. xxiv; D. Harrison, *The white tribe of Africa*, p. 129; L.M. Fourie, *Die Ossewa-Brandwag en Afrikanereenheid 1939-1942*, D.Phil.-proefskrif, PU vir CHO, 1987, p. 304.

⁸¹ P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 319-320; Sien ook L.M. Fourie, *Die Ossewa-Brandwag en Afrikanereenheid 1939-1942*, p. 305.

c. Die Nasionaal-Sosialistiese Rebelle

'n Ander groepering wat nou aan die OB verbonde was en dit later groot skade berokken het, was die Nasionaal-Sosialistiese Rebelle van Robey Leibbrandt wat deur die Duitsers as agent na Suid-Afrika gestuur is.

i. Robey Leibbrandt

Sydney Robey Leibbrandt is op 25 Januarie 1913 in Potchefstroom gebore en was van kleins af onverskrokke en avontuurlustig. Die jong Robey het ook 'n lewendige belangstelling in die liggaamsopvoeding, natuurgenesing en gesondheidsleer gehad en het in 1929 op sestienjarige ouderdom sy Vrystaatkleure in boks verwerf. Na skool het hy die Militêre Kollege te Voortrekkerhoogte bygewoon waarna hy in 1932 by die Suid-Afrikaanse Polisie en in 1935 by die Spoorwegpolisie aangesluit het. In 1934 was hy lid van die Suid-Afrikaanse Statebondspan en in 1936 is hy tot die Springbokspan vir die Olimpiese Spele in Berlyn gekies. Dit was juis hierdie besoek aan Nazi-Duitsland wat 'n radikale omwenteling in Leibbrandt, wat tot dusver nie veel in die politiek belanggestel het nie, teweeg sou bring.⁸² Die nasietrots van die Duitsers het hom politiek bewus gemaak en met die verbymars tydens die Olimpiese Spele het die figuur van Adolf Hitler 'n onuitwisbare en emosionele indruk op hom gemaak:

Op die bevel: 'Oë Regs!' het ons almal in die rigting van Adolf Hitler gekyk. Vandag nog weet ek nie wat met my op daardie oomblik gebeur het nie ... Ek het stip na hom gekyk. Meteens is ek deur 'n vreemde gewaarwording beetgepak. Of dit sy nederige drag of sy magnetiese persoonlikheid was wat my geboei het, weet ek nog steeds nie, maar dit was vir my komplete of 'n hipnotiese krag my bemeester het. Ek het geen marsmusiek meer gehoor nie en meganies gemarsjeer. Soos 'n outomaat het ek die res van die bevel - 'Oë front' en 'hoede op' - gegee. Daar was 'n klein verwarring. Die bevel is nie na wense uitgevoer nie Dit was alles my fout. By die aanskouing van Adolf Hitler het die Duits-lerse bloed ontstuiwig deur my Afrikanerhart gebruis en ek het in my eie moedertaal die bevel gegee. Miskien het ek probeer om die Führer te beïndruk. Ek wou aan hom in die taal van genl. De Wet vertel dat hier voor hom nasate van 'n heroïese volk verbymarsjeer.⁸³

Na die Spele het Leibbrandt 'n kursus in liggaamsopvoeding in Duitsland gevolg en op uitnodiging van 'n naamgenoot, dr. Georg Leibbrandt, die Ryksampsleier onder Alfred Rosenberg, die Rykspartyfees te Nüremberg as gas van die Duitse regering bygewoon. Aan die einde van 1936 keer Leibbrandt na Suid-Afrika terug, tree uit die Spoorwegpolisie en spits hom op die beroepskryt toe. In 1937 verower hy die gesogte swaargewigtitel van Suid-Afrika. Hierna vertrek hy na Londen om 'n kursus in masseerwerk en heilgimnastiek te volg en daarna reis hy na Denemarke, Swede, Finland, Pole en Hongarye om 'n studie van die liggaamsopvoedkunde in daardie lande te maak. In Desember 1938 keer hy na Duitsland terug om sy studies aan die Ryksakademie vir Liggaamsopvoeding in Berlyn voort te sit. Hier het die Nasionaal-Sosialistiese beskouing van die liggaamsopvoeding 'n groot indruk op hom gemaak en het hy 'n groot bewondering vir die Duitsers

⁸² J.H. Le Roux, *Robey Leibbrandt*, pp. 12, 16-22.

⁸³ R. Leibbrandt, *Geen genade*, p. 36.

ontwikkel. Vir die Nazi's was die mens 'n politieke wese wat met geheel sy hart, siel, liggaam, gees en verstand aan die volk waarin hy gebore is, behoort het. Dit was gevolglik elke mens se plig om hierdie eiendom van die volk tot die hoogste grens van ontplooiing te ontwikkel, te staal en te smee tot die eer van die volksgemeenskap. Leibbrandt is veral beïndruk deur die waarde wat aan die daad en voorbeeld geheg is en volgens hom het die Nasionaal-Sosialisme basies op opbouende daad in diens van jou eie volk en vaderland neergekom. Die gevolg was dat Leibbrandt tot 'n fanatieke en oortuigde Nasionaal-Sosialis ontwikkel het.⁸⁴

ii. Ideologiese beskouings

Vir Leibbrandt was die Nasionaal-Sosialistiese beskouing egter nie 'n verloëning van sy Suid-Afrikanerskap nie en het hy geredeneer dat net soos Christus 'n nuwe tydvak met sy godsdienstleerstellings ingelei het, Hitler ook besig was om 'n nuwe idee en wêreldbeskouing aan alle volke te verkondig. Alle Nasionaal-Sosialiste was derhalwe vir hom nie Duitsers of Duitse lakeie nie, maar navolgers van die idee van Adolf Hitler en hy het beweer dat hoe sterker sy toegeneentheid tot die Nasionaal-Sosialisme gegroei het, hoe groter het sy liefde vir sy eie volk en vaderland geword.⁸⁵ Vir hom was die Nasionaal-Sosialisme "... geen teoretiese polemiek nie, maar die lewende simbool van *liefde, daad en opoffering*: ja van *alles wat skoon, edel en heilig* is vir die opbou, bestaan en bloei van *elke volk*."⁸⁶ Met die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog wou hy derhalwe na Suid-Afrika terugkeer om hierdie idee van Adolf Hitler "... in die siel van die Afrikanervolk te kerf."⁸⁷

Leibbrandt het beweer dat hy vrywillig na Suid-Afrika gekom het, dat hy niks met die Duitse geheime diens (Abwehr) te doen wou hê nie, dat hy nie 'n Duitse agent was nie, en dat hy nie eens geweet het dat sy onderneming na Suid-Afrika as *Weissdom* bekend gestaan het nie.⁸⁸ Hierdie ontkenning het hy soos volg verantwoord:

Volgens die immanente wette van die Adolf Hitler-begrip behoort elkeen met sy hele hart, siel, liggaam, gees en verstand aan daardie volk waaruit, waarin en vir wie hy gebore is. Enige oortreding of valse vertolking van daardie fundamentele wet ontnem so 'n persoon die reg om rond te loop en te pronk as 'n sogenaamde Nasionaal-Sosialis, want dan is hy geen Nasionaal-Sosialis meer nie, maar 'n Internasionaal-Sosialis ... Met ander woorde, indien ek as Afrikaner 'n oortuigde Nasionaal-Sosialis is, word ek deur daardie einste wette verplig om alleen vir die Afrikanervolk te stry, te ly en te sterwe.⁸⁹

Tog kan dit nie ontken word dat die Duitse geheime dienste wel by Operasie Weissdom en Leibbrandt se koms na Suid-Afrika betrokke was nie. Leibbrandt het ook ter voorbereiding vir sy reis nie net by die Duitse weermag se valskermeenheid aangesluit nie, maar nadat hy tot korporaal bevorder is, ook spesiale opleiding in sabotasie ondergaan.⁹⁰

⁸⁴ J.H. Le Roux, *Robey Leibbrandt*, pp. 23-27; R. Leibbrandt, *Geen genade*, pp. 50-59.

⁸⁵ R. Leibbrandt, *Geen genade*, pp. 56, 58-60.

⁸⁶ R. Leibbrandt, *Geen genade*, p. 171. Leibbrandt kursiveer.

⁸⁷ R. Leibbrandt, *Geen genade*, p. 171.

⁸⁸ Sien R. Leibbrandt, *Geen genade*, pp. 76, 96, 111, 169, 170.

⁸⁹ R. Leibbrandt, *Geen genade*, p. 111.

⁹⁰ J.H. Le Roux, *Robey Leibbrandt*, pp. 28-29; G.C. Visser, *OB*, p. 56.

iii. Die stigting van die Nasionaal-Sosialistiese Rebelle

In Suid-Afrika is Leibbrandt ontugter deur die ontvangs wat hy van die OB-leiding gekry het en het hy hulle van onaktiwiteit en bombasme beskuldig. Dit sou uiteindelik uitloop op 'n botsing met Hans van Rensburg en die oor-en-weer slinger van beskuldigings. Leibbrandt het gevolglik sy eie organisasie op die been gebring wat hy die Nasionaal-Sosialistiese Rebelle genoem het en waarvan hy die lede hoofsaaklik vanuit die Stormjaerafdeling van die OB gewerf het.⁹¹

Om sy volgelinge se lojaliteit te verseker het hy 'n bloedeed opgestel wat soos volg begin het: "My strewe en stryd is om die vryheid en onafhanklikheid van die Afrikanervolk in Suid-Afrika, en die opbou van 'n Nasionaal-Sosialistiese staat met die idee van Adolf Hitler as grondslag, aangepas by die karakter van die Afrikanervolk."⁹² Dit was nie sy doel om 'n massabeweging te stig nie, maar 'n klein kerngroep wat hy tot 'n hegte, vegtende eenheid wou smee. Hy het geglo dat die slaankrag van 'n militêr-georiënteerde organisasie nie in getalsterkte berus nie, maar in die gees waarmee die lede besiel is. Hy het ontken dat hy 'n staatsgreep wou uitvoer of 'n burgeroorlog wou begin. Hy het van die veronderstelling uitgegaan dat die land se interne stabiliteit en Suid-Afrika se oorlogspoging rondom die leiersfiguur van genl. Smuts gedraai het. Hy het derhalwe beplan om Smuts te vermoor sodat Suid-Afrika se bondgenootskap met Kommunistiese Rusland opgehef kon word en om as teken vir sy volgelinge te dien dat hulle kon begin om die verbindingslinies na die Noorde te saboteer.⁹³

iv. Inhegtenisname en vonnis

Die polisie het teen ongeveer die begin van Oktober 1941 op Leibbrandt se spoor gekom en geprobeer om hom te arresteer. Aan die begin van Desember het hy 'n pamflet, gerig aan die "Kamerade van die Suid-Afrikaanse Polisie", oor groot dele van die Transvaal en Vrystaat versprei. Hierin het hy te velde getrek teen die Smuts-regering en dié se bondgenootskap met Kommunistiese Rusland, die Jode as die vaders, skeppers, leiers en opswepers van die moderne Kommunisme, en teen Hans van Rensburg as leier van die OB. Op 24 Desember 1941 is Leibbrandt in 'n polisie-lokval aangekeer. Sy inhegtenisname het 'n kettingreaksie veroorsaak waarin die polisie ook op lede van die Stormjaers toegeslaan het.⁹⁴ Volgens Hans van Rensburg was die polisie tot op daardie stadium redelik onbewus van die OB se ondergrondse aktiwiteite: "... we ... kept them more or less hypnotized by the open and public O.B. activities. There was so much to be seen of the O.B. aboveground, that they appeared to have overlooked that there could be anything else below. But Leibbrandt, whom we had to perforce to confine to S.J. circles (for our own security as well as his), had dug himself into our

⁹¹ Sien J.H. Le Roux, *Robey Leibbrandt*, pp. 36-37; H. Van Rensburg, *Their paths crossed mine*, pp. 210-211.

⁹² R. Leibbrandt, *Geen genade*, p. 107.

⁹³ R. Leibbrandt, *Geen genade*, pp. 107-108, 209-210.

⁹⁴ J.H. Le Roux, *Robey Leibbrandt*, pp. 40-41, 45, 51, 61.

ranks so deeply that, when they arrested him, they uncovered tracks leading all over the show. Tracks which were, largely, those of anti-Leibbrandt S.J.s.⁹⁵

Leibbrandt is in Maart 1942 aangekla van hoogverraad en in Maart 1943 skuldig bevind en ter dood veroordeel.⁹⁶ In sy hoftoespraak het hy te velde getrek teen die demokrasie, "... die jonger broer van die verpestende Kommunisme met die ewige Jood as vader van beide."⁹⁷ Hy het ontken dat hy 'n Duitse agent was, maar eerder 'n swaarbeproepte Afrikaner en 'n trotse en fanatieke soldaat van die idee van Adolf Hitler. Na konsul-generaal Rudolf Karlowa, aan wie hy ook sy outobiografie opgedra het, het hy verwys as die Duitse vader van die Afrikanervolk. Hy het ook genoem dat die heil en redding van die Afrikaner nie berus "... in sinlose kruisietrekkery nie, maar in *daad* en onbaatsugtige *opoffering* in diens van die volksgemeenskap, soos geopenbaar deur die vaandeldraers van die idee van hom wat deur die Almagtige gestuur is om die volke van hierdie planeet uit die moeras van verdrukking en ellende te verlos ... Adolf Hitler!"⁹⁸ Na die aanhoor van die doodsvonnis het hy met 'n uitgestrekte regterarm luid geantwoord: "Ek groet die dood! Die Vierkleur hoog!"⁹⁹ Sy appèlsaak het in Desember 1943 misluk, maar twee dae voor Kersfees is sy vonnis deur Smuts tot lewenslange tronkstraf versag. Teen die middel van 1947 is hy, na 'n hongerstaking, na die interneringskamp te Baviaanspoort oorgeplaas.¹⁰⁰

v. Die Nasionaal-Sosialistiese Rebelle as fascistiese beweging

Alhoewel die beweging nie 'n massabeweging was nie en hoofsaaklik rondom die figuur van Leibbrandt gesentreer was, is dit tog belangrik vir hierdie studie deurdat dit 'n voorbeeld van direkte beïnvloeding deur Nazi-Duitsland in Suid-Afrika is. Leibbrandt was 'n selferkende fanatieke Nazi en in die ideologie wat hy gepropageer het, kom die volgende fascistiese elemente sterk na vore: 'n sterk nasionalisme en organiese volksbeskouing, anti-demokrasie, anti-kommunisme, anti-Semitisme, aktivisme en 'n idealisme wat deur sy emosionele woordgebruik en sy propagering van die mistiek van opoffering in diens van die volk, aangevuur is. As sterk leiersfiguur het hy bewondering by sy volgelinge afgedwing en deur sy omstrede optrede en uitsprake, 'n legende in sy tyd geword. Harry Lawrence, die destydse Minister van Binnelandse Sake, het daarop gesinspeel dat hy 'n groot gevaar vir die regering kon inhou: "Leibbrandt was a man of mixed qualities. He was brave, but he was also very obstinate, hard and brutal, and a fanatic who had fallen under the spell of Hitler. Had we not apprehended him when we did ... South Africa might have endured a wave of sabotage that could have effectively hindered the war effort."¹⁰¹

⁹⁵ H. Van Rensburg, *Their paths crossed mine*, p. 212.

⁹⁶ J.H. Le Roux, *Robey Leibbrandt*, pp. 62, 69.

⁹⁷ R. Leibbrandt, *Geen genade*, p. 170.

⁹⁸ R. Leibbrandt, *Geen genade*, pp. 171-172. Leibbrandt kursiveer.

⁹⁹ R. Leibbrandt, *Geen genade*, p. 172.

¹⁰⁰ J.H. Le Roux, *Robey Leibbrandt*, pp. 72-74.

¹⁰¹ J.H. Le Roux, *Robey Leibbrandt*, p. 58. In hierdie verband wys H. Strydom, *Vir Volk en Führer*, p. 255, ook daarop dat die omvang van die sabotasiepogings in Suid-Afrika deur die regering stil gehou is en veel meer was as wat in die pers berig is.

d. Die Nuwe Orde

Terwyl die Gryshemde, Ossewa-Brandwag en Nasionaal-Sosialistiese Rebelle buiteparlementêre organisasies was wat met die uitsondering van Leibbrandt se groep, reeds voor die oorlog ontstaan het, was die Nuwe Orde-beweging van adv. Oswald Pirow 'n parlementêre drukgroep en 'n direkte gevolg van die oorlog en spesifiek van die Duitse militêre suksesse gedurende 1940.¹⁰²

i. Oswald Pirow

Oswald Pirow is op 14 Augustus 1890 in Aberdeen gebore, maar het in Potchefstroom en Duitsland skool gegaan. Sy huistaal was Duits, hy was lid van die Duitse Klub en Evangelies-Lutherse gemeente, en van sy familie het nog in Duitsland gewoon, met die gevolg dat hy gereeld kontak met Duitsland gehad het. Nadat hy 'n doktorsgraad in Duitsland verwerf het, het hy sy studies in die regte in Londen voltooi. In hierdie tyd het hy die Engelse spiesgooikampioenskap ingepalm en ook uitblink in boks, swem, stoei, naellope, boogskiet, perdry en ringtennis. Hy was 'n kranige jagter, kon goed viool speel en was vier tale magtig. In 1914 het hy hom in Pretoria in vennootskap met Tielman Roos as advokaat gevestig. In 1924 is hy tot die Volksraad verkies en vanaf 1929 het hy as Minister in die volgende portefeuljes gedien: Justisie (1929-1933), Spoorweë en Hawens (1933-1938), Handel en Nywerheid (1938-1939) en Verdediging (1933-1939). Dit was juis sy beplanning en herorganisasie van die verdedigingsmag wat Smuts in staat gestel het om dit in 1939 vinnig tot oorlogsgereedheid te bring. In hierdie tydperk het hy, in sy persoonlike hoedanigheid, erkenning verleen aan Duitsland se eise om die teruggawe van sy voormalige kolonies. In 1933 het hy op 'n ampsbesoek aan Duitsland die nuwe kanselier, Adolf Hitler, persoonlik ontmoet.¹⁰³ Hierdie ontmoeting het 'n groot indruk op hom gemaak en vir hom was die Duitse leier se woorde "... 'so reusagtig as die berge daar buitekant Dit was die taal, die lewensbeskouing van die twintigste, die rewolusionêre eeu.'¹⁰⁴ Vir Pirow was Hitler die grootste staatsman van sy tyd en moontlik selfs die grootste van die laaste duisend jaar. Ook Hitler was na bewering beïndruk en volgens die staatsekretaris, Hans Dieckhoff, het hy selde van 'n vreemde staatsman soveel gehou as van Pirow.¹⁰⁵

In 1938 het Pirow op 'n Europese toer vertrek en die staatshoofde Ant3nio Salazar van Portugal, wie ook 'n onuitwisbare indruk op hom gemaak het, en Francisco Franco van Spanje besoek. Na 'n besoek aan Londen is hy weer na Duitsland waar hy deur die Minister van Ekonomiese Sake, Walter Funk, die Opperbevelhebber van die Duitse Weermag, veldmaarskalk Wilhelm Keitel, en prins Otto

¹⁰² F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, p. 153.

¹⁰³ J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, p. 109; H. Van Rensburg, *Their paths crossed mine*, p. 50; F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, p. 154; W. Van der Merwe, Suid-Afrika en "appeasement": Oswald Pirow se "vredesending" na Nazi-Duitsland in November 1938, *Kleio* 20, 1988, p. 33; C.J. Beyers (hoofred.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek V*, p. 631.

¹⁰⁴ W. Van der Merwe, Suid-Afrika en "appeasement": Oswald Pirow se "vredesending" na Nazi-Duitsland in November 1938, *Kleio* 20, 1988, p. 34.

¹⁰⁵ W. Van der Merwe, Suid-Afrika en "appeasement": Oswald Pirow se "vredesending" na Nazi-Duitsland in November 1938, *Kleio* 20, 1988, p. 34.

von Bismarck ontmoet is. Hy het ook met Hermann Göring, Opperbevelhebber van die Lugmag en naas Hitler die magtigste man in Nazi-Duitsland, en met Joachim Ribbentrop, die Minister van Buitelandse Sake, samesprekings gevoer. Hiema het hy Hitler vir byna 'n volle uur by die Berghof ontmoet. Hierdie tweede besoek het gesentreer rondom 'n poging om as bemiddelaar, veral ten opsigte van die Joodse kwessie, tussen Brittanje en Duitsland op te tree, maar sy sogenaamde vredesending om die uitbreek van die wêreldoorlog te verhoed, het misluk.¹⁰⁶ Hiema het hy na Rome gereis om Mussolini te probeer oorreed om as tussenganger tussen Hitler en die Jode op te tree, maar hy het hiermee 'n uiters negatiewe indruk op die *Duce* gemaak. Mussolini het aangevoer dat Pirow 'n uitstekende voorbeeld is "... van die mate waarin 'n ras onder 'n ander 'hemel kan afsink' en 'dat dit nouliks denkbaar is dat Pirow se vader nog 'n Duitser was. Pirow is heeltemal reg wanneer hy homself as 'n Afrikaner bestempel.'"¹⁰⁷

ii. Die stigting van die Nuwe Orde

Met die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog in September 1939 skaar Pirow hom by die anti-oorloggesindes binne die Herenigde Nasionale Party of Volksparty (HNP). Na Maart 1940 begin hy egter met die verkondiging van sy idee van 'n nuwe orde wat bestem is om te verskyn. Hierdie idees is deur sy besoek aan Nazi-Duitsland beïnvloed en hy het geglo dat die Nasionaal-Sosialistiese ideologie ook Suid-Afrika se probleme kon oplos. 'n Gunstige klimaat vir die verkondiging van hierdie idees is deur onder meer 'n groot deel van die Afrikaner se verset teen die oorlogspoging waarin hulle ingedwing is, hul weersin teen Engeland, die Afrikaner se herleefde vryheidsdrang, en die Duitse militêre suksesse gedurende die oorlog, geskep. Alhoewel Pirow nie die enigste persoon was wat die idee van 'n nuwe orde verkondig het nie, was hy die enigste een wat duidelik daarop uitgebrei het. Op 25 September 1940 het hy die Christelike Republikeinse Suid-Afrikaanse Nasionaal-Sosialistiese Studiekring gestig waarvan die naam kort daarna tot die Nuwe Orde-studiekring verander het. In Desember 1940 het hy sy beleidsverklaring, wat gunstig deur koerante en sommige lede van die NP ontvang is, in 'n pamflet, *Nuwe Orde vir Suid-Afrika*, uiteengesit.¹⁰⁸

iii. Ideologiese beskouings

Vir Pirow het die mensdom, as 'n resultaat van die kapitalisme, in 'n toestand van maatskaplike onrus, armoede en ellende verval. Vanweë die eienskappe van die demokrasie kon hierdie proses nie verhinder of herstel word nie. Sosialistiese pogings om oplossings hiervoor te soek het in die praktyk uiting gegee aan die kommunisme en nasionaal-sosialisme as teenoorstaande wêreldbeskouings. Pirow het die kommunisme met sy internasionale karakter en verheffing van die werkersklas en die materiële, ten gunste van die nasionaal-sosialisme wat die nasie bo groeps- of

¹⁰⁶ W. Van der Merwe, Suid-Afrika en "appeasement": Oswald Pirow se "vredesending" na Nazi-Duitsland in November 1938, *Kleio* 20, 1988, pp. 37-38, 43-45.

¹⁰⁷ W. Van der Merwe, Suid-Afrika en "appeasement": Oswald Pirow se "vredesending" na Nazi-Duitsland in November 1938, *Kleio* 20, 1988, p. 50.

¹⁰⁸ Sien F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 154-155, 158, 159-161, 162-163, 187; J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, p. 109.

individuele belange wou verhef, verwerp. Die nasionaal-sosialisme was egter niks nuuts nie, maar bloot 'n kragtiger beleving van elemente in elke volk se kultuur en karakter, en gevolglik is dit orals waar dit verskyn het, gegrondves op die karakter en tradisies van die betrokke volk. Die nasionaal-sosialisme vertoon derhalwe gemeenskaplike eienskappe, maar openbaar in elke land sy eie besondere kenmerke.¹⁰⁹

Die doelstellings van 'n Suid-Afrikaanse Nasionaal-Sosialisme sal derhalwe volgens Pirow die verwerping van die demokrasie en die stigting van 'n Suid-Afrikaanse Christelike blanke nasionaal-sosialistiese republiek, afgeskei van die Britse Ryk en gegrondves op staatsgesag en volksdisipline, daarstel. Die geldmaatstaf sal in die volkslewe verwerp word ten gunste van die herstel van etiese waardes en morele oorwegings. Die staat sal beheer oor alle volkskragte en nasionale hulpbronne uitoefen ter oplossing van die armblanke-vraagstuk, die ekonomiese beveiliging van die middelstand en die redding van die boer. Ten slotte sal die blanke beskawing in die Unie, en waar moontlik ook elders in Afrika, gehandhaaf word.¹¹⁰ Alhoewel daar bepaal is dat die Nuwe Orde vir Suid-Afrika Christelik moet wees deurdat die etiese waardes van die Christelike leer oral in die volkslewe die deurslag moes gee, het Pirow 'n onverskillige houding jeens die Calvinisme, wat in sekere aspekte teenstrydig met sy beleid was, ingeneem.¹¹¹

Alle denasionaliserende, liberalistiese, volksvyandige en onassimileerbare persone sou ontkieser word en seggenskap in die volkslewe sou slegs tot diegene beperk wees wat die leuse van "Suid-Afrika alleen" uitleef. Hiervolgens sou Engelssprekendes welkom wees mits hulle Suid-Afrika as enigste vaderland aanvaar, en alhoewel die Afrikaner voorrang sou geniet, sou albei volksdele se taal en kultuurregte beskerm word. Die Jode wat na 1914 na Suid-Afrika geïmmigreer het, is as onassimileerbaar beskou, terwyl verdere Joodse immigrasie belet sou word. Geen verdere verwysings na die Jode kom voor nie en Pirow het hom dan ook na die oorlog sterk uitgespreek teen enige anti-Semitiese propaganda wat volgens hom op argumente van bloed en ras, misdaadstatistiek en godsdiensgeskille gebaseer was. Ten opsigte van die nie-blankes sou 'n beleid van Christelike voogdyskap, afskeiding en eiesoortige ontwikkeling gevolg word, alhoewel ook hulle onderworpe sou wees aan verpligte dissiplinêre arbeidsdiens.¹¹²

Oor die staatsvorm van die toekomstige republiek was Pirow vaag en het hy genoem dat meer aandag daaraan geskenk sal word nadat die republiek verkry is. Hy het egter aangevoer dat die president deur die burgers verkies sou word, dat 'n Uitvoerende Raad van ministers deur die president aangestel sou word en dat helfte van die Volksraad deur die volk gekies en die res deur die president uit die gildes saamgestel sou word. In die nuwe staat sou geen politieke partye of partypolitiek as middels om die land te regeer, wees nie. Die Nuwe Orde wou die sogenaamde

¹⁰⁹ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 163-164, 186.

¹¹⁰ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, p. 164; J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, p. 104.

¹¹¹ Sien F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 165, 174-178.

¹¹² F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 165, 166-169; J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, p. 103, 107.

liberalistiese, kapitalistiese demokrasie, wat hulle as 'n uitbuitende stelsel beskou het waarin die grootkapitaal en liberalistiese pers seggenskap het en waarin ekonomiese begrippe etiese waardes vervang het, vernietig. Tog het Pirow ook verklaar dat hy dit nie teen die bestaan van partye as sodanig het nie, maar wel teen die partystelsel. Die NP moes derhalwe verbreed word om die ander Afrikaanse organisasies binne 'n breë Christelike Nasionaal-Sosialistiese Volksbeweging saam te snoer wat die huidige partystelsel sou vervang. Die totstandkoming van die nuwe staat sou nie afhanklik wees van 'n Duitse oorwinning of geweld nie, maar wel deur die gebruikmaking van die bestaande grondwetlike middele. Pirow het geglo dat 'n onafwendbare politieke, ekonomiese en maatskaplike ineenstorting op die einde van die oorlog sou volg en die Volksbeweging moes dan op die regte tydstip ingryp om 'n verkiesing af te dwing waarin slegs diegene wat ten gunste was van 'n Afrikaanse Nasionaal-Sosialistiese stelsel, verkies sou word.¹¹³

Die staat sou deur middel van nasionalisasie beheer uitoefen oor die goudmynbedryf, alle sleutelindustriële, die groot kapitaal en die bank- en geldwese, alle groot grondbesit vir spekulasiedoeleindes, en al die propagandamiddele. Privaatbesit is as 'n bestendige invloed en karakterbouende faktor in die volkslewe beskou en klein nywerhede en besighede sou teen monopolieë beskerm word. Die verskillende beroepe sou volgens gildes ingedeel word wat deur 'n Gilderaad, waarvan die helfte deur die gildelede en die res deur die regering verkies sou word, beheer word. Die gilde sou 'n mate van selfstandigheid geniet en moes lede teen werkloosheid beskerm, hulp aan afgetredenes, wese en weduwees voorsien, en sorg vir voldoende behuising en ontspanning. Hierdie stelsel van beroepsverteenvoordinging het ooreengestem met die Italiaanse gildestelsel behalwe dat die sindikate tussen die gilde en die gesin as kleinste eenheid van die organiese geheel, in die Nuwe Orde se weergawe weggelaat is.¹¹⁴

Die gesin as kleinste eenheid binne die volksgemeenskap kon die groter geheel beïnvloed en gevolglik is groot klem op die bevordering van die gesinslewe gelê. Die vervlakking van gesinsverhoudings, wat volgens hulle deur die kapitalisme teweeggebring is, kon teengewerk word deur die ekonomiese welsyn van die gesin te waarborg deur middel van die vasstelling van lone, die voorsiening van behuising, grondbesit en mediese dienste. Alhoewel klassestryd deur staatsbemiddeling uitgeskakel sou word, is daar tog sterk klem op die bestendiging van die middelklas geplaas. Die middelklas is as die vernaamste draer van die Nuwe Orde beskou en gevolglik was 'n sterk en tevrede middelklas die beste waarborg vir die volk se toekoms. Dit sou bereik word deur middel van staatsbeheer oor lewenskoste en werksvoorsiening, 'n huiseienaarsstelsel, die voorsiening van mediese fasiliteite en moontlikhede vir doeltreffende ontspanning, die versorging van bejaardes, die beskerming van die boer, werker en ander lede van

¹¹³ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 165-166, 169-173; J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, pp. 103, 108. Vir Van Heerden is dit verwarrend wanneer Pirow die demokratiese instellings van die Boererepublieke nastreef en 'n diktatuur verwerp, maar tegelykertyd die demokrasie wil vernietig (p. 170). Pirow het m.i. egter nie 'n diktatuur voorgestel nie, omdat sy staatshoof in diens van die volk sou regeer. Gevolglik is daar, ten minste in die teorie, 'n verskil tussen 'n diktatuur en die outoritarisme van 'n fascistiese staat.

¹¹⁴ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 178-180, 185-186; J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, p. 105.

die middelklas teen moontlike verliese, en die waarborging van opleiding vir die jeug. Die Nuwe Orde toon derhalwe 'n sterk ooreenkoms met die Fascisme wat ook gepoog het om die middelklas te bestendig.¹¹⁵

Om die Nuwe Orde se nuwe samelewingsorde tot stand te bring was 'n mate van sosiale omvorming noodsaaklik. Gevolglik is die dissiplinerende en opleiding van die hele volk tot nasiediens bepleit en moes elke landsburger in burgerplig, ordentlikheid en fatsoenlikheid opgelei word. Deur algemene verpligte liggaamsopleiding, die bevordering van 'n higiëniese leefwyse, die verskaffing van voldoende mediese dienste, voedsel, behuising en ontspanning, sou 'n hoër peil van volksgesondheid gehandhaaf word. Daar sou verder 'n doelbewuste regstelling van Nasionale Foute en 'n aanmoediging van Nasionale Deugde wees. Die staat sou ook die opleiding van die bevolking in geheel deur onder meer die pers, radio, skouburge en bioskope, waarmeem. Die jeug sou deur 'n Christelik-georiënteerde nasionaal-sosialistiese onderwysstelsel opgevoed word en lidmaatskap van die Voortrekkerbeweging sou verpligtend wees. Naskoolse militêre diensplig sou verpligtend wees vir seuns in spesiale Diensbataljonne en dogters in die Kappiekommando's. Hierdie beleid vertoon ooreenkomste met die Italiaanse PNF se vereistes van 'n burgerlik-militêre karakter vir die bevolking, asook met soortgelyke beskouings van verpligte arbeidsdiens en die indeling van die jeug in jeugbewegings onder die Nazi's.¹¹⁶

iv. Die Nuwe Orde as fascistiese beweging

Uit die voorafgaande is dit duidelik dat die Nuwe Orde aan die vereistes van die algemene fascisme voldoen. In hul verabsoluttering van die staat en die beskouing van die volk as korporatiewe geheel waarin individue en beroepsorganisasies 'n mate van selfstandigheid geniet, die beklemtoning van die middelstand en gesin, die gildestelsel, die bevordering van 'n Christelike grondslag, arbeidsplig en skoon lewe, en die klem op assimileerbaarheid eerder as rassuiwerheid, toon die Nuwe Orde 'n groter ooreenkoms met die Fascisme soos dit in Italië en Portugal toegepas is, as met die Duitse model. Alhoewel daar nie 'n sterk klem op aktivisme is nie, is daar soos hierbo gesien, wel gepoog om 'n burgerlik-militêre karakter aan die bevolking te gee. Ander Fascistiese kenmerke sluit in die verwerping van die parlementêre demokrasie, die klem op staatsgesag binne een politieke party, die anti-kommunisme, anti-liberalisme, korporatiewe en sosiale ekonomiese inslag, anti-materialisme, idealisme en strewe om die organiese volksgeheel ekonomies en maatskaplik op te hef en 'n nuwe samelewingsorde deur middel van sosiale omvorming te skep.¹¹⁷

¹¹⁵ Sien F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 180-183; J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, pp. 106-108.

¹¹⁶ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, p. 182; J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, pp. 106, 107-108.

¹¹⁷ Sien vir agtergrond F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 23-24, 26-29.

4. Die verval van die fascisme in Suid-Afrika

Een van die belangrikste faktore wat tot die verval van die fascistiese bewegings in Suid-Afrika aanleiding gegee het, was die vredesluiting in 1945. Hiermee is die belangrikste vertolkers van die ideologie in Europa verslaan en omdat die bewegings in Suid-Afrika sterk deur die Europese Fascisme en Nasionaal-Sosialisme beïnvloed is, moes hulle noodwendig hul doelstellings en betekenis heroorweeg. Die meeste bewegings het voortgegaan met die verkondiging van hul idees, maar die momentum wat hulle uit die oorlog geput het, het lankal begin afneem. Een van die faktore wat hiertoe bygedra het, was die opkoms van die HNP wat reeds met die algemene verkiesing van 1943 bewys het dat hy die enigste ware verteenwoordiger van die Nasionale Afrikaner op staatkundige gebied was en dat die nasionaal-sosialistiese organisasies hul groeikrag begin verloor het.¹¹⁸

a. Die ontbinding van die fascistiese bewegings

i. Die Gryshemde

Die Gryshemde is as aktivistiese beweging reeds sedert 1939 deur die OB op die agtergrond geskuif. Met die uitbreek van die oorlog is die beweging belet om vergaderings te hou, maar Weichardt het ten spyte van waarskuwings aangehou om uitlokkende stellings te maak. Hy is uiteindelik in Oktober 1944 geïntemeer en dr. T. Stoffberg het hiema die leiding waargeneem. Die Gryshemde was egter tot en met Weichardt se vrylating in Februarie 1946 feitlik onaktief.¹¹⁹

Met die nederlaag van Italië en Duitsland is die Gryshemde gedwing om hul strategie te verander, alhoewel hulle genoem het dat hul beleid nooit op 'n Duitse oorwinning gebaseer was nie en dat die keuse vir die wêreld steeds tussen die nasionaal-sosialisme en die internasionale sosialisme was. Binne die Suid-Afrikaanse konteks het dit volgens hulle neergekom op 'n swart of wit oorwinning. Hulle het derhalwe vasgehou aan hul nasionaal-sosialistiese beginsels, maar rassesuiverheid uitgesonder as vereiste vir samewerking tussen alle groepe in Suid-Afrika. Die gevolg was dat die klem vanaf die implementering van 'n nasionaal-sosialistiese staat na die behoud van die blanke beskawing in Suid-Afrika verskuif het. Hulle het derhalwe die idee van volksamehorigheid en die behoud van die blanke beskawing as hul eerste prioriteit verkondig. Sterk klem is daarom ook gelê op versoening met Malan se HNP en Havenga se Afrikanerparty. Waar Weichardt se versoeningspogings in die verlede rondom die vereniging van die opposisiegroepe gedraai het, het hy in 1943 'n Afrikaner-volksfront met beide Malan en Smuts voorgestel. Hierna het hy sy steun aan die HNP in verkiesings toegesê en in Februarie 1946 het hy die HNP as die parlementêre front van die Nasionale Afrikaner erken. Weichardt het ook sy bondgenootskap met die NO erken en die OB gevra

¹¹⁸ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 328, 336-338.

¹¹⁹ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 94, 337, 339; D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 66.

om hul lot by die HNP in te gooi. Hy het ook 'n beroep gedoen op lede van die Verenigde Party (VP) om te help met wit eenheid, terwyl lede van die Arbeidersparty aangemoedig is om by die wit sosialiste aan te sluit.¹²⁰

Volgens Weichardt het die politieke magsewewig vanaf die platteland na die stad verskuif, en in Maart 1947 is besluit dat die Gryshemde hul voortaan vir die werker gaan beywer om die verstedelike Afrikaner teen kommunistiese vakunies te beskerm. Weichardt het aangevoer dat alhoewel die beweging hierdeur 'n sosialistiese rigting ingeneem het, dit 'n nasionale en rasbewuste sosialisme was in teenstelling met die internasionale sosialisme van die kommunisme. In April 1947 is die beweging se naam na die Blanke Werkersparty van Suid-Afrika verander en is die *Blanke Front* as mondstuk uitgegee. Die Geüniformeerde Gryshemde het egter as afsonderlike groep binne die party bly voortbestaan, alhoewel 'n oranje, wit en blou kleurbaadjie nou die plek van die grys uniform ingeneem het.¹²¹

Na die Nasionale oorwinning van 1948, waarin Weichardt sy steun aan die HNP toegesê het, was daar min redes vir die voortbestaan van die Gryshemde wat teen hierdie tyd lankal as magsfaktor uit die politiek geskakel is. Die beleidsverandering na die oorlog was ongewild by die meeste lede en die beweging het teen die laat veertigerjare min ondersteuning geniet. In Mei 1949 het Weichardt aangekondig dat hy by die HNP aangesluit het en sy ondersteuners aangemoedig om hom te volg. In Junie 1949 is besluit dat die party sou ontbind maar dat die Geüniformeerde Gryshemde sou bly voortbestaan as waarborg vir die aktiewe bestryding van die kommunisme wat volgens hom die blanke beskawing bedreig het. Vanweë 'n gebrek aan belangstelling is ook die Gryshemde in Mei 1950 ontbind om die weg voor te berei vir 'n Bond van Ariese Gemeenskap. Van laasgenoemde is egter niks verder weer gehoor nie.¹²²

Weichardt is hierna verkies tot voorsitter van die Liesbeektak van die NP en was in die 1953 verkiesing 'n onsuksesvolle kandidaat vir Maitland. In 1955 is hy tot die vergrote Senaat verkies en het vanaf 1956 tot 1966 as genomineerde senator gedien waarna hy tot Senator van Natal verkies is. Gedurende sy parlementêre loopbaan moes hy dikwels bont staan om sy vroeëre sienings te verdedig. Hy het by geleentheid genoem dat hy dit nooit teen die Jode as ras gehad het nie en hy het dan ook die vlag van swastika-graffiti in die vroeë sestigerjare veroordeel. In 1970 het hy uit die politiek getree en op 26 Oktober 1985 is hy op die ouderdom van 92 jaar stil en vergete oorlede.¹²³

¹²⁰ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 337, 338-340; D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 66-68.

¹²¹ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 52-54; D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 67.

¹²² F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 54-56; D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, p. 68.

¹²³ D.M. Scher, Louis T. Weichardt and the South African Greyshirt movement, *Kleio* 18, 1986, pp. 68-70.

ii. Die Ossewa-Brandwag

Die OB en HNP het in 1940 'n ooreenkoms gesluit waarvolgens die HNP op die politieke terrein werksaam sou wees en die OB op die nie-politieke. In Augustus 1941 het Van Rensburg egter 'n sydelingse aanval op die HNP gedoen en aangesien die OB al meer op die politieke terrein begin beweeg het, het die verhouding tussen die twee organisasies begin versleg. Die agteruitgang van die OB as magsbeweging het na die finale breuk met Malan se HNP in 1942 'n aanvang geneem toe die twee bewegings openlik vyandig teenoor mekaar gestaan en 'n groot aantal Nasionaliste die OB verlaat het. In Junie 1944 het die OB die stigting van 'n parlementêre of volksfront voorgestel om die kragte van die Afrikanerdom te mobiliseer sodat 'n vernietigende veldtog teen die parlementarisme op sy eie terrein gevoer kon word. Briewe is in Februarie 1945 in verband hiermee aan die leiers van die HNP, Afrikanerparty, NO en Gryshemde gestuur, maar die voorstel is deur almal verwerp. Pirow en Weichardt het reeds in Oktober 1944 verklaar dat samewerking met die OB nie moontlik was nie omdat die beweging volgens hulle nie nasionaal-sosialisties genoeg was nie. Die algemene houding van die HNP in 1946 was ten gunste van versoening indien almal die Christelik-Nasionale en demokraties republikeinse grondslag as enigste basis vir samewerking aanvaar. Ten spyte van Van Rensburg se stelling dat die poorte van die wêreld nou vir die kommunisme oopgestaan het en dat alle onderlinge geskille in Suid-Afrika moes verdwyn, kon eenheid vir die OB egter slegs geskied op grond van die gemeenskaplike verwerping van die partystelsel.¹²⁴

Na 1945 was die aktivistiese stryd iets van die verlede en het die OB se invloed vinnig begin afneem. Hul republikeinse ideaal was afhanklik van 'n Duitse oorwinning en Duitsland se neerlaag het teen hulle getuig. Die OB het egter geweier om sy beginsels te versaak en in Februarie 1946 noem Van Rensburg dat sosialisme onvermydelik is en dat die enigste vraagstuk is of die volk 'n nasionale of internasionale sosialisme gaan kies. Teen hierdie tyd was die OB nie meer 'n belangrike faktor in die politiek nie en was die organisasiestruktuur besig om in duie te stort. Ledegeld is nie meer betaal nie en lede het min belangstelling in byeenkomste getoon. Dit was duidelik dat die OB geen politieke basis meer gehad het nie en dat die HNP die steun van die meeste Transvaalse boere en blanke werkers in die stede geniet het. Toestande vir samewerking met Havenga se Afrikanerparty was gunstig en baie lede het by die party aangesluit. Die gevolg was dat die Afrikanerparty deur die OB geïnfiltreer is, maar met die versaking van laasgenoemde se beginsels. Daar is beseft dat 'n omvattende samelewingshervorming nie meer moontlik was nie en in 1950 is die OB se doelstelling gestel as die opbou van een Afrikanervolk (met die insluiting van Engelssprekendes) met een trou in 'n vrye republiek van Suid-Afrika. In 1954 is die beweging egter ontbind. Van Rensburg het hierna in verskeie raadgevende regeringsliggame met betrekking tot groepsgebiede gedien en was ook lid van die bestuursliggame van SANLAM, SANTAM en Federale Mynbou. Benewens sy outobiografie in 1956, *Their paths crossed mine*, het hy ook in 1946 'n verhaal, *Sonder gewere; 'n verhaal van nog 'n*

¹²⁴ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 337, 342-345, 347-348, 353; P.F. Van der Schyff, *Verset teen "Empire-oorlog"*, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 250-251, 260; L.M. Fourie, *Mobilisering van die Afrikanerdom*, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 47, 124-125; C.J. Beyers (hoofred.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV*, p. 748.

ronde, onder die skuilnaam S.J. de Jongh laat verskyn. In 1962 het hy finaal uit die openbare lewe getree en hom op sy plaas Mooi Eiland naby Parys, wat deur OB-ondersteuners aan hom geskenk is, gevestig. Hy is op 25 September 1966 oorlede en in 1967 is 'n klein monument op sy grafsteen deur adv. B.J. Vorster onthul.¹²⁵

iii. Robey Leibbrandt

Na sy vrylating in 1948 het Leibbrandt weens sy reputasie gesukkel om werk te kry en het hy vir 'n tyd na die beroepskryt teruggekeer. In 1949 is hy getroud en mettertyd kon hy 'n blommeplaas by Honeydew bekostig. Hierna het hy en sy gesin na Springbok verhuis waar hy in vennootskap 'n slaghuis geopen en uiteindelik finansiële stabiliteit bereik het. Later het hy na Bloemfontein verhuis waar hy 'n motorhawe, Robey Leibbrandt Motors, geopen het, maar sy kwynende gesondheid het hom genoodsaak om dit te verkoop. 'n Skryfbehoeftewinkel wat hy hierna begin het, het ook misluk.¹²⁶

Na sy vrylating het hy hom steeds met die politiek bemoei. Reeds in 1950 het hy sy eerste openbare anti-kommunistiese toespraak in Windhoek gehou en sy Anti-Kommunistiese Beskermingsfront ter bestryding van die kommunisme in Suid-Afrika geloods. Hy het 'n aantal pamflette, *Ontwaak Blank Suid-Afrika*, uitgegee waarin hy in suiwer Afrikaans teen die gevare en bedreigings van die kommunisme gewaarsku het. Sy nasionalisme was egter nie etnies eksklusief nie en het alle blankes ingesluit. Tydens 'n onderhoud het hy erken dat hy steeds in die Nasionaal-Sosialisme, wat hy as 'n leefwyse beskou het, geglo het. Hy het na *Mein Kampf* as sy Bybel verwys en bygevoeg dat hy 'n Nasionaal-Sosialis sal bly tot die dag dat hy sterf. In 1963 het hy 'n lasteraksie teen die *Sunday Times*, wat in 'n artikel na hom as 'n selferkende Nazi saboteur en spioen verwys het, gewen. In 1964 het hy egter die appèlsaak verloor waardeur hy finansiël vernietig is en verplig was om sy woning en motor te verkoop. In 1965 het Leibbrandt daarin geslaag om 'n suksesvolle groentewinkel in Ladybrand te open. Hy is op 1 Augustus 1966 aan 'n hartkwaal oorlede.¹²⁷

iv. Die Nuwe Orde

Alhoewel die Nuwe Orde 'n drukgroep binne die HNP gevorm het, het Pirow se nasionaal-sosialistiese uitsprake teenkanting van die partyleiding, wat teen groepsvorming binne die party gekant was, ontlok. In 1942 het Pirow aangedui dat die Nuwe Orde voortaan as 'n onafhanklike parlementêre groep sal funksioneer, alhoewel hy sou voortgaan om die HNP te steun. In 1943 het hy besluit om nie aan die verkiesing deel te neem nie en die sewentien Nuwe Orde-Volksraadslede het gevolglik

¹²⁵ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 350, 357, 358-360; L.M. Fourie, Mobilisering van die Afrikanerdom, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, p. 132; P. De Klerk, Die ideologie van die Ossewa-Brandwag, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, p. 297; C.J. Beyers, (hoofred.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV*, pp. 748-749.

¹²⁶ J.H. Le Roux, *Robey Leibbrandt*, pp. 82-83.

¹²⁷ J.H. Le Roux, *Robey Leibbrandt*, pp. 83-85; G.C. Visser, *OB*, pp. 201-206.

hul setels verloor. Pirow het hiema 'n nuusbrieff, *Nuwe Orde*, uitgegee waarin hy die HNP skerp aangeval het. Pirow se invloed het teen hierdie tyd egter begin afneem. Volgens hom was die Nuwe Orde se hoofdoel om die Nasionaal-Sosialistiese lewensbeskouing in Suid-Afrika te vestig en hy het genoem dat hy die HNP sou steun totdat die partystelsel uitgeleef was. In September 1944 het die Nuwe Orde ook gepoog om die verskille tussen al die Afrikanerorganisasies uit te wis, maar die daarstel van 'n nasionaal-sosialistiese grondslag as voorwaarde vir samewerking het by voorbaat die HNP met sy Christelik-Nasionale grondslag uitgesluit. Teen die einde van die oorlog het Pirow aangevoer dat 'n militêre nederlaag nie die krag van 'n idee kan stuit nie, dat die NO nooit die Fascisme en Nasionaal-Sosialisme geïdealiseer het nie en daarom ook nie saam met dit sou verdwyn nie. In Junie 1946 bied Pirow aan om die HNP te steun mits dié sy stryd teen die NO en OB staak. Na Malan en Havenga se bekendmaking van hul ooreenkoms om in die volgende verkiesing saam te werk, sê die Nuwe Orde sy steun daaraan toe en moedig sy lede aan om by een van die twee partye aan te sluit. Met die 1948-verkiesing is twee NO-lede vir die HNP en AP onderskeidelik verkies, terwyl 'n derde in 1958 vir die NP verkies is. Die ander veertien, insluitende Pirow, het hulle aan die aktiewe politiek onttrek, alhoewel die *Nuwe Orde* nog tot in die vyftigerjare gepubliseer is.¹²⁸

Pirow het hiema weinig invloed binne die Afrikanerpolitiek gehad en het tot met 1957 sy aandag aan sy regspraktyk gewei waarna hy hom op sy plaas in die Laeveld gevestig het. Na 1948 het hy ook as skrywer ontluik en verskeie verhale gepubliseer waaronder die seunsverhaal *Piet Potlood* (1948) en ander wat van 'n diepgaande kennis van die swartes getuig het soos *Mlungu Mungoma of die Blanke waarsêer* (1949), *Sjangani* (1950), *Sikororo* (1952) en *Ashambeni* (1955). In 1950 het hy die biografie *James Barry Munnik Hertzog* voltooi. Gedurende die laat vyftigerjare was hy weer in die kollig toe hy vanaf 1958 op versoek van die regering tot die hof teruggekeer het as die hoofstaatsaanklaer in die Hoogverraadsaak (1956-1961) teen Nelson Mandela en ander anti-Apartheidaktiviste. Op 11 Oktober 1959 is hy egter onverwags na 'n beroerte oorlede.¹²⁹ Volgens Mandela: "... despite Pirow's noxious political views, he was a humane man without the virulent personal racism of the government he was acting for. His habitual polite reference to us as 'Africans' ... contrasted with his supremacist political leanings. In a curious way, our small world ... seemed balanced when, each morning, we observed Pirow reading the right-wing *Nuwe Order* [sic] at his table and Bram Fischer reading the left-wing *New Age* at ours."¹³⁰

b. Die vervolging van kollaborateurs

Met die einde van die Tweede Wêreldoorlog het die Geallieerdes beslag gelê op die Duitse Argiewe, en die dokumente oor ondermyningsbedrywighede in Suid-Afrika en skakeling met Duitsland is deur

¹²⁸ F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 337, 340-2, 349; J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, pp. 109-110; C.J. Beyers (hoofred.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek V*, p. 632; N.M. Stultz, *The Nationalists in opposition 1934-1948*, pp. 76, 78.

¹²⁹ J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, p. 110; P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, p. 245; N. Mandela, *Long walk to freedom*, pp. 198, 220; C.J. Beyers (hoofred.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek V*, p. 632.

¹³⁰ N. Mandela, *Long walk to freedom*, p. 220.

die Britse Militêre Intelligensie aan die Suid-Afrikaanse regering deurgegee. Die dokumente het gehandel oor voorvalle van hoogverraad en kollaborasie met die Duitsers deur Unieburgers in Duitsland en het die volgende ingesluit: die Zeesen-omroepers, die weergee van militêre inligting deur krygsgevangenes, vrywilligers wat by die Britse Vryekorps van die Waffen-SS aangesluit het, en die verraaiing van ontsnapte krygsgevangenes.¹³¹

Smuts het in 1946 besluit dat die bewerings van hoogverraad teen Suid-Afrikaners, waaronder ook Hans van Rensburg en ander OB-lede, ondersoek moes word. In Junie 1946 het Harry Lawrence hierdie besluit van Smuts aan Lawrence Conrad Barrett, die destydse onder-prokureur-generaal, en George C. Visser van die polisie wat gedurende die oorlog by ondersoeke teen onder meer die OB betrokke was, oorgedra. Hulle sou as lede van die Barrett-sending die buiteland besoek om inligting in te samel in die hoedanigheid van *Law Officer of Union War Prosecutions* en *Special Investigator, Union War Prosecutions* onderskeidelik. Die Rein-sending onder leiding van die assistent-prokureur-generaal van Transvaal, Rudolph Rein, het teen hierdie tyd reeds ter wille van die Departement van Buitelandse Sake na Duitsland vertrek waar hulle verskeie dokumente, onder meer uit 'n pulpfabriek en 'n soutmyn waar dit weggesteek is, gered het. Die ongeveer 700 dokumente wat oor die OB en ander Suid-Afrikaners gehandel het, is op mikrofilm vasgelê en veral die dokumente van die Duitse Buitelandse Kantoor was inkriminerend. Die Barrett-sending het Rein-hulle in Junie 1946 in Engeland ontmoet voordat hulle in Augustus na Duitsland vertrek het om sekere gevangenes, waaronder Werz, te ondervra. Werz is later deur 'n denazifikasiehof geklaar waarna hy weer by die Wes-Duitse diplomatieke korps aangesluit het. Ene Elferink, wat as Duitse agent in die Unie onder die kodenaam "Hamlet" opgetree het, is hierna in Nederland besoek waar die Nederlanders hom vir Leibbrandt wou uitruil vir beweerde oorlogsmisdade wat dié as lid van die Duitse valskermeenheid in Nederland sou gepleeg het. Elferink het egter sy samewerking geweier en is later sonder enige aanklag vrygelaat. Na 'n verdere besoek aan Italië deur Visser het die Barrett-sending in November 1946 na Suid-Afrika teruggekeer.¹³²

Die afvaardiging het genoeg getuienis teen veral Van Rensburg ingesamel en teen Desember 1947 is die *Barrett Mission Report* saam met 'n polisiedossier aan Lawrence oorhandig. Teen hierdie tyd het Van Rensburg homself ook begin voorberei op 'n veroordeling en vonnis en het hy die dokument, *Rex versus Van Rensburg*, opgestel waarin hy homself verdedig. Die hoogverraadondersoek het egter ernstige verdeeldheid in die Smuts-kabinet veroorsaak. Nadat die finale verslag, *Rex versus Johannes Frederick Janse van Rensburg and others - Final Report of the Law Officer for Union War Prosecutions*, aan die parlement voorgelê is, was die meerderheidsgevoel dat almal voor die hof gedaag moes word. Smuts en andere het egter besluit dat daar tot na die algemene verkiesing in Mei 1948 gewag moes word voordat met die aanklagte begin word.¹³³

¹³¹ P.F. Van der Schyff, *Verset teen "Empire-oorlog"*, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, p. 261; G.C. Visser, *OB*, p. 176.

¹³² G.C. Visser, *OB*, pp. 177-179, 181, 184-185.

¹³³ G.C. Visser, *OB*, pp. 193-194; P.F. Van der Schyff, *Verset teen "Empire-oorlog"*, in P.F. Van der Schyff (red.), *Die Ossewa-Brandwag*, pp. 262-266.

c. Die Nasionale oorwinning van 1948

In Mei 1948 het die opposisie-koalisie tussen die HNP en die Afrikanerparty egter die verkiesing gewen en D.F. Malan het Eerste Minister geword met C.R. Swart as die nuwe Minister van Justisie. Dit het 'n einde gebring aan die beoogde hoogverraadondersoek en in Junie 1948 het die nuwe regering aangekondig dat alle politieke gevangenes vrygelaat gaan word waaronder die Zeesen-omroeper Eric Holm, wat in September 1946 tot tien jaar tronkstraf vir hoogverraad gevonnissen is, en diegene wat lewenslange vonnisse moes uitdien soos Robey Leibbrandt en die twee Stormjaers H.S. van Blerk en Julian Visser. Die NP-regering het ook die verbod op die toelating van lede van die OB en Afrikaner Broederbond tot die staatsdiens, opgehef.¹³⁴

Na 1948 het die Gryshemde in die HNP opgegaan en Weichardt het 'n lid van die parlement geword. Johannes Strauss von Moltke, die eertydse onderleier van die Gryshemde en later leier van die South African Gentile National Socialist Movement, het voorsitter van die NP in Suidwes-Afrika en lid van die parlement geword. Hy het in 1961 weens gesondheidsredes uitgetree. Eric Holm het later 'n senior posisie binne die Departement van Opvoeding bekleed. Hy het verklaar dat hy nie skuldig gevoel het oor sy verlede nie, dat Hitler een van die grootste figure in die wêreldgeskiedenis was en dat dié se titaniese heroïsme eendag geregtig sal word. Adv. B.J. Vorster, assistent-hoofkommandant in die OB, het later Eerste Minister geword, terwyl sy veiligheidshoof en die stigter van die Buro van Staatsveiligheid (BOSS), Hendrik van den Bergh, 'n generaal in die OB was. Piet Meyer, inligtingshoof van die OB, was later voorsitter van die SAUK.¹³⁵ Die OB se rassebeleid, soos opgestel deur Geoff Cronjé, wie as een van die grondleggers van die Apartheidsideologie beskou word, is na 1948 deur die NP oorgeneem.¹³⁶

Gevolgtrek is Suid-Afrikaanse fascistiese ondersteuners nie net begenadig en van vervolging gevrywaar nie, maar ook binne die nuwe Nasionale staatstruktuur geïnkorporeer. Die NP se versoenende houding het baie kritiek van hul teenstanders ontlok, aangesien dit voorgekom het asof ondersteuners van die fascisme die mag in Suid-Afrika onder die dekmantel van die NP oorgeneem het. Furlong wys egter ten opsigte van hierdie beskuldigings daarop dat die verskillende ideologiese beskouings binne die NP nie buite rekening gelaat moet word nie. Prominente NP-leiers soos D.F. Malan, H.F. Verwoerd en J.G. Strijdom, was byvoorbeeld voorstanders van 'n meer tradisionele Afrikanemasionalisme en het hul radikale fascistiese opponente as die ekstremistiese eksponente van 'n volksvreemde ideologie probeer isoleer. Hierdie ideologiese verskille het veroorsaak dat Verwoerd gedurende die oorlog in sy hoedanigheid as redakteur van *Die Transvaler* dikwels kritiek

¹³⁴ G.C. Visser, *OB*, p. 196; P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 244-245; D. Harrison, *The white tribe of Africa*, p. 126; W. Schellack, *The Afrikaners' Nazi links revisited*, *SA Historical Journal* 27, 1992, p. 174.

¹³⁵ Sien B. Bunting, *The rise of the South African Reich*, p. 65; A. Sparks, *The mind of South Africa*, p. 172; D. Eisenberg, *The re-emergence of fascism*, p. 303.

¹³⁶ W. Schellack, *The Afrikaners' Nazi links revisited*, *SA Historical Journal* 27, 1992, p. 181.

teen die OB gelewer het en dat veral Strijdom na die oorlog sterk teen enige vorm van samewerking met lede van die OB en NO gekant was.¹³⁷

5. Fascisme en Afrikanemasionalisme

Volgens Schellack het die bewondering wat baie Afrikanemasionaliste gedurende die dertiger- en veertigerjare vir Hitler gehad het en sommige van hulle se pogings om nasionaal-sosialistiese idees na Suid-Afrika in te voer, veroorsaak dat Afrikanemasionalisme deur sommige navorsers en ander skrywers met die fascisme vergelyk is. Baie van hierdie skrywers het op die ooreenkomste tussen die Christelike Nasionalisme en Nasionaal-Sosialisme, waaronder die idee van rassesuiwerheid en die skeiding van openbare fasiliteite volgens ras, en die ekstreme nasionalisme, anti-liberalisme, anti-Marxisme en anti-parlementarisme van die twee ideologieë, gedui. Daar was egter ook belangrike verskille soos die Christelike Nasionalisme se klem op Christelikheid en Calvinisme en die Afrikaner se diepgewortelde demokratiese ingesteldheid, wat binne hierdie konteks in ag geneem moet word.¹³⁸

a. Die opkoms van die Nasionale Party en Afrikanemasionalisme

Die Nasionale Party is in 1914 deur genl. J.B.M. Hertzog gestig. In 1934 het dit met Smuts se Suid-Afrikaanse Party (SAP) saamgesmelt om die Verenigde Suid-Afrikaanse Nasionale Party (VP) te vorm. Die Kaapse leier van die NP, dr. D.F. Malan, het egter nie aan die samesmelting deelgeneem nie en kort daarna die Gesuiwerde Nasionale Party gestig. In Januarie 1940 het die Herenigde Nasionale Party (HNP), onder leiding van Hertzog en Malan, in opposisie tot Smuts se oorlogsverklaring tot stand gekom. Die eenheid was egter van korte duur deurdat Hertzog uit die politiek getree en 'n groep van sy ondersteuners die Afrikanerparty onder leiding van N.C. Havenga gestig het. In 1948 het Malan en Havenga 'n verkiesingsooreenkoms aangegaan en die verkiesing gewen. In 1951 het die HNP en Afrikanerparty amptelik saamgesmelt om die Nasionale Party (NP) te vorm.¹³⁹

Alhoewel die Afrikaner aan die begin van die eeu nie bewustelik 'n bepaalde ideologie aangehang het nie, was daar tog na 1914 'n positiewe ontwaking van Afrikanemasionalisme wat teen 1933 opnuut deur die Nuwe Orde-gees van fascistiese Europa geïnspireer is. Die verstedeliking van die Afrikaner het tot 'n sosiale krisis en armblanke-vraagstuk in die stede aanleiding gegee, maar het ook voordele gehad deurdat daar 'n nuwe groep politieke intellektuele ontstaan het wat nie net in staat was om die gegriefdheid te bewoord nie, maar ook om 'n ideologie vir die 'redding van die volk' te formuleer. Afrikanemasionalisme is tot en met die begin van die eeu deur die Republikeinse Afrikaner se stryd teen die Britse Ryk geïnspireer, maar gedurende die eerste drie dekades van die twintigste eeu is 'n

¹³⁷ Sien P.J. Furlong, *Between crown and swastika*, pp. 98, 200, 212-213, 244, 248.

¹³⁸ W. Schellack, *The Afrikaners' Nazi links revisited*, *SA Historical Journal* 27, 1992, p. 174; Sien bv. P.J. Furlong, *Fascism, the Third Reich and Afrikaner Nationalism: an assessment of the historiography*, *SA Historical Journal* 27, 1992, pp. 113-126; F.J. Van Heerden, *Nasionaal-sosialisme as faktor in die Suid-Afrikaanse politiek, 1933-1948*, pp. 319-320.

¹³⁹ J.P.C. Mostert, *Politieke partye in Suid-Afrika*, pp. 91-92.

nuwe dimensie hierby gevoeg. Die opkoms van die swart proletariaat het veroorsaak dat die vrees vir swart oorheersing die vrees vir verengelsing begin oorskadu het.¹⁴⁰

Gedurende die twintiger- en dertigerjare het die nuwe generasie van Afrikanerakademici soos H.F. Verwoerd, P.J. Meyer, Nico Diederichs, Hans Van Rensburg en Geoff Cronjé, vanweë hul studies in Duitsland onder die invloed van die neo-Fichteanisme gekom. Dit was geïnspireer deur die Duitse Romantieke filosofie van Johann Fichte, Friedrich Schleiermacher en J.D. Herder en het van die meer tradisionele Afrikaner se Calvinistiese nasionalisme en die twintigste-eeuse neo-Calvinisme verskil. Hierdie filosofie het 'n outoritêre en idealistiese tipe nasionalisme voorgestaan, die sogenaamde *völkische*-nasionaalisme van die Duitse Nasionaal-Sosialisme waar die volk as 'n organiese geheel beskou is. Die opkomende Nasionaal-Sosialisme in Duitsland het nie net as voorbeeld gedien nie, maar was ook 'n weerspieëling van wat baie jong Afrikanernasionaliste reeds geglo het. Hulle het daarin geslaag om die nuwe idees van fascistiese Europa, die idees van die ou Boererepublieke, die neo-Calvinisme van Abraham Kuyper en die ou klem op die kerk, gesin en volk van die tradisionele landelike Afrikaner, in 'n nuwe nasionalistiese politieke filosofie, naamlik die Christelike Nasionaalisme, te versoen. Diederichs, Meyer, Van Rensburg en Pirow was ten gunste van die invoer van nasionaal-sosialisme binne die hoofstroom van die Afrikaner se politieke ideologie, terwyl teoretici soos Bram Stoker en Cronjé 'n groot invloed op die ontwikkeling van 'n meer radikale rassebeleid wat later in Apartheid sou ontwikkel, gehad het. Die Broederbond, wat aanvanklik deur lede van die radikale regse politiek waaronder Diederichs, Meyer en Cronjé beheer is, het 'n belangrike rol in die skep van hierdie ideologie gespeel.¹⁴¹

Die opkoms van die radikale regse politieke beweging gedurende die dertigerjare met sy klem op rassesuiwerheid en die skep van 'n eksklusiewe Afrikaner republikeinse volkstaat, het verskil van die tradisionele segregasiebeleid van Hertzog en Smuts en het 'n bedreiging vir die meer tradisionele Afrikanernasionalisme van Malan ingehou. Malan-hulle se stryd teen die OB en ander radikale organisasies was egter nie net ideologies van aard nie. Die HNP was self pro-Duits en gekant teen die sogenaamde 'Brits-Joodse' demokrasie en hul woordeskat het ook woorde soos volksleier, volksfront en volkseenheid ingesluit. Die HNP se antagonisme teen die fascistiese bewegings soos die OB en die NO, het derhalwe meer om mag en beheer van die Afrikaner gegaan het en nie soseer oor enige ideologiese verskille nie. Hulle het hulself as die enigste party gesien wat die volk kon verteenwoordig en daarom is probeer voorkom dat die OB tot 'n politieke party omskep word. Daar is teen Pirow uitgevaar vanweë die HNP se klem op konformistiese dade en denke en die feit dat groepsvorming en afwykende rigtings nie binne die party geduld is nie. Teen 1943 het dit egter begin duidelik word dat Duitsland die oorlog sou verloor en gevolglik het die radikales se posisie begin verswak en het Malan se HNP groter steun begin geniet. Met die 1948-verkiesing is die skeuring geheel en is die radikale elemente binne die hoofstroom van die nasionale beweging geïnkorporeer.

¹⁴⁰ A. Sparks, *The mind of South Africa*, p. 147; L.M. Fourie, *Die Ossewa-Brandwag en Afrikanereenheid 1939-1942*, p. 297.

¹⁴¹ W. Schellack, 'The Afrikaners' Nazi links revisited', *SA Historical Journal* 27, 1992, pp. 176-177; P.J. Furtong, *Between crown and swastika*, pp. 88, 92, 94-95.

Die gevolg was dat die NP self mettertyd na regs beweeg het en dat sekere nasionaal-sosialistiese idees, wat later 'n rol in die skep van die Apartheidstaat sou speel, via die radikale regs in die party ingedra is.¹⁴²

b. Die invloed van die fascisme op Afrikanemasionalisme en Apartheid

Die belangrikste aanklagte teen en karakterisering van Suid-Afrika as 'n fascistiese staat het gewoonlik rondom enkele willekeurige kriteria gewentel. Hieronder was die voorkoms van blanke meerderwaardigheid of die sogenaamde Herrenvolk-idee, en die regering se onverdraagsaamheid teenoor opponente, die gebruik van terreur en fisieke geweld, indoktrinasië, en die staat se beheer oor propaganda en alle fasette van die openbare lewe. Die Apartheidstaat se wetgewing, wat op 'n rassegrondslag gebaseer was en onder meer die skeiding van groepsgebiede en openbare geriewe volgens ras afgedwing en bloedvermenging tussen rasse verbied het, is dikwels met die Nazi's se soortgelyke Nüremberg-wette vergelyk.¹⁴³ Ten spyte hiervan is verskeie skrywers van mening dat die Apartheidsideologie nie fascisties was nie en dat Suid-Afrika se eiesoortige problematiek nie vergelykings met Nazi-Duitsland regverdig het nie.¹⁴⁴ Moll kom dan ook tot die gevolgtrekking dat die Nasionale bewind in Suid-Afrika nie aan die minimumkenmerke van die fascisme voldoen het nie. Volgens die behoud van parlementêre demokrasie, die onafhanklikheid van die regstelsel, en die voorkoms van grondwetlike hervormingspogings, het dit van die fascisme verskil. Verder was daar 'n afwesigheid van 'n stelselmatige toepassing van geweld, die idee van onfeilbare leierskap is nie erken nie, en 'n aggressiewe uitbreidende buitelandse beleid is nie gevolg nie.¹⁴⁵

Binne hierdie konteks kan Apartheid eerder as 'n uitvloeisel van kolonialisme en die Calvinistiese idees van blanke voogdskap en die behoud van eiesoortigheid gesien word. Laasgenoemde Calvinistiese oorsprong van Apartheid se rassefilosofie moet egter nie oorbeklemtoon word nie. Du Toit het aangetoon dat die beskouing van Afrikaner-uitverkorenheid en die beweerde goddelike oorsprong van rassessekering, waarskynlik nie onder die vroeë Afrikanersamelewing aanwesig was nie en eers teen die laat negentiende eeu binne die volk se politieke ideologie ingedra is.¹⁴⁶ Die invloed wat die fascisme wel op Afrikanemasionalisme en die Apartheidsideologie gehad het, is moeilik bepaalbaar en val buite die bestek van hierdie studie. Daar sal derhalwe met die volgende gevolgtrekking volstaan word.

Volgens Hagemann moet Apartheid as 'n Suid-Afrikaanse verskynsel wat in die politieke, ekonomiese en sosiale geskiedenis van die land gewortel is, beskou word. Ten spyte daarvan dat sommige Afrikaner-intellektuele gedurende die dertigerjare deur Nazi-idees van outoritêre leierskap, anti-

¹⁴² W. Schellack, The Afrikaners' Nazi links revisited, *SA Historical Journal* 27, 1992, pp. 177-179; L.M. Fourie, *Die Ossewa-Brandwag en Afrikanereenheid 1939-1942*, pp. 173, 298, 306.

¹⁴³ J.C. Moll, *Fascisme ...*, p. 115.

¹⁴⁴ Sien J.C. Moll, *Fascisme ...*, pp. 132-135.

¹⁴⁵ J.C. Moll, *Fascisme ...*, pp. 164-165.

¹⁴⁶ A. Du Toit, No chosen people: The myth of the Calvinist origins of Afrikaner nationalism and racial ideology, *American Historical Review* 88, 1983, p. 951.

Semitisme en 'n korporatiewe ekonomiese stelsel beïnvloed is, kan die direkte invloed van die Nazi-ideologie op Apartheid na 1948 volgens hom nie bewys word nie. Hagemann en Furlong wys ook daarop dat alhoewel enkele Afrikaners soos Diederichs, Meyer, Van Rensburg en Pirow, die invoer van nasionaal-sosialisme na Suid-Afrika voorgestaan het en vele Afrikaners simpatiek jeens die Nuwe Orde in Duitsland was, die meerderheid dit as 'n buitelandse en vreemde ideologie beskou het en, vanweë die Afrikaner se stryd teen imperialisme, 'n te noue deelgenootskap met 'n vreemde moondheid wantrou het. Afgesien hiervan is nasionaal-sosialistiese idees oor ras en volk wel as 'positief' beskou en het dit 'n invloed op die volksiel gehad. Hierdie beskouings is egter nie net onveranderd oorgeneem nie, maar deur Afrikanemasionaliste binne hul eie variasie van Christelike Nasionalisme geïnkorporeer.¹⁴⁷

Alhoewel die HNP-leierskap hulself sedert 1943 al meer van die fascistiese bewegings begin distansieer het, is daar na die oorlog gepoog om al die verskillende Afrikanemasionalistiese faksies, waaronder die radikale regsies en fascistiese simpatiseerders, binne die party te verenig. Na die Nasionale-koalisie se verkiesingsoorwinning in 1948 is dikwels onregverdige beskuldigings van fascisme teen die Suid-Afrikaanse regering gemaak en die Apartheidsbeleid van die Nasionaliste is, sonder inagneming van die verskillende strominge binne die NP, openlik deur teenstanders as 'n vorm van Suid-Afrikaanse fascisme of Nazisme beskryf. Die gevolg hiervan was dat terwyl die Suid-Afrikaanse regering met fascisme gelyk gestel is en alle verwysings na die fascisme in die land met Apartheid in verband gebring is, die ware fascistiese groepe aan die kantlyn van die Suid-Afrikaanse politieke spektrum ongesiens gebly het en op die agtergrond ongestoord met hul bedrywighede kon voortgaan.

¹⁴⁷ A. Hagemann, Very special relations: The 'Third Reich' and the Union of South Africa, 1933-1939, *South African Historical Journal* 27, 1992, p. 147; W. Schellack, The Afrikaners' Nazi links revisited, *SA Historical Journal* 27, 1992, p. 177; P.J. Furlong, Fascism, the Third Reich and Afrikaner Nationalism: an assessment of the historiography, *SA Historical Journal* 27, 1992, p. 119.